

Tanulmányok

PAULINYI OSZKÁR

Vállalkozás és társadalom

Tájékoztató*

A mű, amelynek egyik fejezetét veszi itt kézbe az olvasó, a nemesfémtermelés ágazatában kíván a magyarországi bányagazdaság termelési viszonyainak lényeges összefüggéseire fényt deríteni. Főképpen azokra, amelyek a vállalkozás korabeli képleteiben húzódnak meg. Térben a vizsgálódás Selmecbányára, időben mindössze tizenkét esztendőnyi évkörrel a kifejlett feudalizmusnak már aláhajló ívére összpontosul, mielőtt ez Magyarországon véglegesen átváltott volna a pangásnak, az ellenforradalmi ízü visszavágásoktól sem mentes megkövülésnek újabb három századra elnyúló korszakába. A bányagazdaság termelési viszonyainak a kifejtése összetevőik egész sorát érintő kérdések tisztázását feltételezi. Jelenségekét, képletekét, aminők például a vállalkozás szervezeti formái, a vállalkozók személyi köre, ennek társadalmi és vagyoni differenciálódása és a benne kifejeződő osztályrétegződése; az össztermék nagysága (mennyisége és értéke) és az egyes vállalkozóknak a részesedési aránya. Vállalkozónak veszem a kisemberek cimborás társulásainak (a német „Gesellschaft”-nak) a termelő munkát személyesen végző kézimunkás tagjeit is.

Vizsgálódásommal töretlen ugart jártam. A polgári korszak történetírásában nyoma sincs a bányagazdaság társadalmi szerkezetét firtató érdeklődésnek. Ily természetű kérdésfelvetések hazai vonatkozásban első ízben marxista összefoglalásainkban tűntek fel. Ebben az utóbbi mozgalomban tulajdonképpen nincs is semmi meglepő. A termelési viszonyoknak, a gazdaság társadalmi szerkezetének tudatos vizsgálata igazából lényegbeli követelménye a történelmi materializmusnak. Nélküle e történetfelfogás el sem képzelhető. Az egyébként ismert tényeknek ez a változott szempontú értelmezése nem egy vonatkozásban új és alapvető megállapításokkal gyarapította múltbeli bányagazdaságunk ismeretét. A korábban fel sem merült problémaállítások nyomán itt is ott is határozott egyértelmű megfogalmazásra talált a bányagazdaság társadalmi szerkezetének egy-egy viszonylata. Megfigyelhető volt mégis, hogy átértékelő összefoglalásainkban a világos kérdésfelvetések, a termelési viszonyok felderítésére irányuló tudatos törekvés ellenére az eredmények egyelőre csak foghíjas mozaikként jelentkeztek. Sok vonatkozás még iratlan pászta. A kiragadott mozzanatok, bár alapvetőek, még nem állnak össze kerek egészzé.

*Ismételt idézés esetén a kérdéses művet csak rövidítve jelölöm meg. A rövidítés módja: a szerző neve, esetleg a mű rövid jelzése és utána annak a jegyzetnek a kurzív nyomott száma, amelyikben a mű szabatos bibliográfiai megjelölése található. — Levéltári források idézésénél, azok jelzeteit általában rövidített formában adom. Ezek feloldása a következő: *Bb.* = Besztercebánya város levéltára = Archiv mesta Banskej Bystrice (szlovák bevett rövidítése: AMBB). — *Kgn. Maria* = Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien; Ungarn, Specialia, Königin Maria — utána a darab sorszáma a megfelelő folio vagy tételszám feltüntetésével. A fond csere útján az 1870-es években a bruxellesi állami levéltárból került mai őrzési helyére. — *Litterae ad cameram exaratae*: Magyar Országos Levéltár: Magyar kamara regesztraturája. (Szekció E. 41. szám.) — *Sb.* = Selmecbánya város levéltára = Archiv mesta Banskej Štiavnice (szlovák bevett rövidítése: AMBST). — *Sb.* — Tanúvallomások jegyzőkönyve = Kisebb jelentőségű ügyekben felvett tanúvallomások jegyzőkönyve 1541—1543 (?) évekből. A „Rosel—Nadler” különösömő 15. darabja. A rövidítés első tagjára ld. az előző tételt (Sb.).

Megfogalmazásukban sincs meg mindig a kellő árnyaltság ahhoz, hogy érzékeltessék az általános érvényűnek a történelmi fejlődés által megszabott sajátos megjelenési formáját. Mi több, nemcsak egy-egy fejlődési szakasz termelési viszonyainak az összképen maradt még sok vázlatos vonás. Bizonytalanságról árulkodik az a tartózkodás is, amivel — akár az időhatárokról, akár a korszakváltás ismeretjegyeiről van szó — a periodizációt illetően találkozunk. Egészében véve, bányagazdaságunk története egyelőre még nagy fehér foltokkal tarkázott fejezete marxista összefoglalásainknak.

Elgondolkoztató volt a helyes kérdésvetéseknél ez a hiányos, olykor majdhogya felelő megválaszolása.

Honnan a szándék és az eredmény e belső ellenmondása? A válasz: az adatgazdagság — a polgári korszak tiszteletreméltó hagyatéka — még nem minden. Az adatok és ténytörténeti feldolgozások átértékelő értelmezéséből még nem lesz marxista szintézis, amely a társadalmi viszonylatok törvényszerűségét mindenkor sajátos alakulásában fejt ki. Ennek alapvető feltétele a marxista kérdésvetések csapásán haladó alapkutató, a társadalmi lét szövevényét majd erről, majd arról az oldalról bontogató monografikus kutatások egymásba fonódó sora. Marxista történetírásunk majd minden szakágzatában kiadósan és gyümölcsözően élt is a kutatásnak ezzel az immár emberöltők óta meghonosodott módszerével. Annál szórványosabb jelenség bányagazdaságunk történetében. Mintha Amerika felfedezése előtt, mintegy a XV. század utolsó harmadáig aranyával nem is Magyarország foglalta volna el Nyugat-Szudán után a második helyet az akkori „világ gazdaságban”, és nem nálunk, a Lajtán innen lett volna a Habsburg-monarchia nemesfémtermelésének is a súlypontja egészen a kettős monarchia széteséséig.

Feladatokat a fenti értelemben én is alapkutatóként fogtam fel. Érdemleges előbbrehaladást a vázolt helyzetben a jelenségek, a viszonylatok számszerű felmérésen alapuló mennyiségi meghatározásától reméltem. Munkám műfaji jellegét a statisztikai elemzés szabja meg. A mennyiségi megismerésnek a történeti kutatásban ma nagy a sikere és hírverése is. Én még tanulóéveimben kaptam útravalóul áldott emlékü professzoromtól, Domanovszky Sándortól, és akít műveiből nem kevésbé mondhatok tanítómesteremnek, Kovács Ferentől. És nemcsak a tantétel elméleti megfogalmazását, a gyakorlati alkalmazás első alapvetését is.

A statisztikai módszerrel szükségszerűen vejejt, hogy a vizsgálódás súlypontja egy az eddigi forrásközlésekben és ténytörténeti feldolgozásokban figyelemre alig méltatott forráscsoportra, a számviteli írásbeliség tömeges adatszolgáltatású irattermékeire helyeződött át. Forrásokra, amelyek nem tudományos szempontok szerint összeállított adatfelvételek ugyan, mert ilyen vagy amolyan céllal csak a korabeli ügyintézés gyakorlati használatára készültek. Mégis egy-egy jelenséggel kapcsolatosan meghatározott időszakról (időpontból) az egyedi adatok olyan tömegét tartalmazzák, amely erősen megközelíti a teljességet és mint hozzávetőleges egész (statisztikai sokaság) tudományos szempontok szerint elemezhető. A gyakorlati, az ügyintéző írásbeliség térfoglalásával az ilyen tömeges adatszolgáltatású irattermékek a legváltozatosabb tárgyi vonatkozással (elszámolások, kimutatások, adóösszeírások és -lajstromok, leltárak, urbariumok) rendszeres folyamatossággal készültek. Viszont csak esetlegesen és erősen foghíjas sorozatokban, ha nem éppen csak hírmondóban maradtak ránk. Ez az esetlegesség már sejteti, hogy vizsgálatom alapvető forrásaiban miért korlátozódik éppen Selmechányára és itt is a XVI. század derekának tizenkét esztendőnyi évkörére. Egyiket is, másikat is a történetesen fennmaradt alkalmas források hozták magukkal.

A termelési viszonyok kibontása szempontjából a vállalkozók személyi körének a meghatározása volt a főkérdés. Itt a megnyugtató eredménynek alapkövetelménye volt az *egyidejűség*. Az eszményi megoldás az lett volna, ha a szóban forgó kérdéseket egyvégtében ugyanabban az időmetszetben lehetett volna tisztázni. A valóságban még a vállalkozók személyi körét is három különböző — egymást csak szórványos esetekben keresztező — csoportban három eltérő időmetszetű forrásból lehetett megállapítani. Az egyik a turzási jogosítványt kérők névsora 1543 tavaszáról (április 9.). A másik azoké az ércek kohósításával is foglalkozó vállalkozóké, akik az

1548: II. és 1549: I. félévben szolgáltatott be finomításra aranyos ezüstöt a selmecbányai alkamáránál. A harmadik a selmecbányai alkamara 1528—1549 évekről fennmaradt számadásaiban 1537-től kezdve vezetett nyilvántartások alapján általam összeállított kimutatás a selmecbányai alkamara által az 1524—1548 években egyes bányaművelők megsegítésére folyósított rövid lejáratú, de az adósok által késedelmesen, vagy egyáltalában vissza nem fizetett hitelekéről. Az ebben szereplő vállalkozók közül a vállalkozók személyi körének megállapításához csak azokat vettem tekintetbe, akik selmecbányai lakosok voltak (ideszámítva Hodrusbányát és Kishányát is) és előleghiteleiket az 1537—1549 években vették fel. Az össztermék személyenkénti megoszlása csak az 1548. június 1. — 1549. július 29. időszakra (két fél-féléves folytatólagos termelési időszak) volt megállapítható.¹ Végül 1542-ből bírjuk a városlakó népességre ekkor kivetett rendkívüli hadiadó lajstromát, amely az ingóvagyon hatvanad részében lévén kíróva képet nyújt az ingóságok szintjén az adózók vagyoni állapotáról. A lajstrom forrásértékét rendkívül emeli az a körülmény, hogy a város minden lakója fel van véve benne, aki a maga személyes tevékenységével tartotta fenn magát és hogy nem mellözi a vagyontalanokat, még a koldusszegényeket sem.²

A műhely munkájáról szólva, első menetben az 1537—1549 években tevékenykedett bányavállalkozók személyi körét állapítottam meg (333 fő). A három idevágó kútffő adatszolgáltatásához mérten a három csoport mindegyikénél megkísérletem a bennük szereplő vállalkozók nagyságrendi kibontását is. Az eredmény az 1548—1549 évi termelési kimutatások elemzésénél volt a legbeszédesebb. A nagyságrendi elemzés az általam előzetesen összeállított „Vállalkozó-statisztikára” épült.³ Az első menet, a tömeges adatszolgáltatású alapvető forrásoknak elszigetelt, kizárólag a maguk szükségű adatain induló elemzése még nem zárult véglegesnek vehető megállapításokkal. Több bennük a feltevés mint a bizonyosság. Inkább csak munkahipotézisnek tekintem, amely azonban véleményem szerint a második menetben, a vállalkozás társadalmi szerkezetének a kibontásánál gyümölcsözően lesz használható.

Félreértések elkerülésére még egy megjegyzés. A tizenkét esztendőre szűkített időkeret csak a vizsgálat alapanyagára, a statisztikai értékű kútffőkre, valamint az egyidejűleg élt és tevékenykedett vállalkozók személyi körének a megállapítására vonatkozik. Munkám főként a kútffőadottságok folytán meglehetősen szűken határolt részletkutatás. De a szűkre fogott helyszín és időkeret igazából csak módszerbeli fogás. Célja, hogy a szűkre fogott határok között a múlt valósága annál szórabilirhatóbb tényanyaggal legyen megeleveníthető.

A történet egy meghatározott szakágazatán belül maradván éltem ugyan a specializálódás előnyével, de távolról sem értem be azzal, hogy kőfaragó vagy téglaégető módjára egyszerűen nyersanyagot szolgáltatassak a tágabb ívű rekonstrukció, a szintézis számára. Utóbbi, a rekonstrukciót is igénylem. Nem öncél a részletek aprólékos bogozása. Nem a részletet, annak az egészhez vezető összefüggéseit keresem. Bennük az általános érvényűt, a törvényszerűt, amely akkor is az, ha sajátos köntösben jelentkezik.

*

¹ Az ismertetett források kiadva: *Paulinyi O.*: A bányavállalkozók személyi köre a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán (Adatsorok 1537—1549) — Történetstatisztikai kötetek. Budapest, 1967, az Adatsorok 1, 2, 3 és 7. száma alatt.

² Vö. *Paulinyi O.*: A Garam-vidéki bányavárosok lakosságának lélekszáma a XVI. század derekán — Történelmi Szemle, I, 1958. Budapest, 351—378, különösen 356—358. l. A 354. l. 12. jegyzetében a Garam-vidéki hét bányaváros hatvanadadó-lajttromainak a levéltári jelzete. Vö. még *Gácsová Alžbeta*: K sociálnej štruktúre v stredoslovenských miest v prvej polovici 16. stor. — Historický časopis, XIII, 1965. Bratislava, 366—402, különösen 366—374. l. De ld. a lajstromok forráskritikai elemzését alább is az 553—561. l.

³ *Paulinyi, I.*: Adatsorok 6. szám. („Vállalkozó-statisztika”).

A vállalkozás szélsőségbe hajló differenciálódása. A mennyiségi nagyságrend mögött meghúzódó minőségi típusváltozatok

Tömeges adatszolgáltatású kút főinknek már az első, pusztán a maguk szükségességéből szóló mondanivalóján induló statisztikai elemzése is a vállalkozók személyi körének erős differenciálódására hívta fel a figyelmet. Az 1548—1549. évi beszolgáltatók termékhányadának és a kamarai adósok kölcsönösszegeinek szélsőséges értékhatárok közt mozgó nagyságrendjéből a vállalkozóknak milyenségükben is különböző típusai rajzolódtak ki: mindegyik másként viszonyult a termelőfolyamathoz; hol gyökeresen elütő módon, hol inkább csak bizonyos mennyiségi módosulással. A tőkésnek tetsző nagyvállalkozó az egyik változat. Mindössze nyolc főnyi csoportjuk a további 73 beszolgáltatóval szemben az össztermék kilenc-tized részét (91,58⁰/₀-át) mondhatta magáénak. A méretek, a bányakincsek ez a túltengő birtoklása szinte sugallja, hogy személyükben hivatászerűen a bányagazdaságra beállított vállalkozókkal van dolgunk: ez volt gazdasági létük alapja, a főfoglalkozásuk. Merőben ellenkező pólus a zöm, az ismert beszolgáltatóknak kerek háromnegyed része (61 fő 81 közül). Termékhányadukon mérve majdhogyanis csak kisvállalkozóknak vehetőek. Kétharmaduknak — az összlétszám felerészének (42 főnek) — a hozama még a létminimumot sem ütötte meg.⁴

Erős egyezéseket mutat ezzel a kamarai kölcsönök nagyságrendje is, meg az egyes nagyságrendi kategóriák személyi összetétele.⁵ Részlegesen, az adósoknak közel felerészénél megállapított foglalkozás szerinti megoszlásuk viszont arra utalt, hogy a bányaművelésben a „hivatásos” nagy bányavállalkozók mellett tisztes számmal bírtak érdekeltséggel olyan elemek, akiknek ez csak járulékos gazdasági ténykedése volt másfajta főfoglalkozásuk mellett. Kézművesek, szatócsok, kamarai alkalmazottak, értelmiségiek, de bánya- és kohómunkások is.⁶ Ez ismert alapfoglalkozású 79 adós vállalkozó közül az 1548—49. évi beszolgáltatók közt mindössze tizenkettőt tudtam azonosítani. Az egyik, a volt alkamara-gróf, Hilleprandt Peter (és birtokutódai, Haller Farkas, majd anyja, Hilleprandt Borbála) — (45—13/17⁷), a nagyhozamú nyolc vállalkozónak⁸ volt egyike. Hasonlóképpen a vízemelő-vállalkozónak mondott Márkus Bálint is utódoló fiával, Miklóssal (75—24). Három kézműves⁹ közepes hozamot ért el. A további hét beváltása a kishozamúak felső határául vett 300 f alatt maradt, sőt egy ötvöse a létminimumot (45 f) sem érte el. Egyikük alapfoglalkozásában vízemelő-vállalkozó, mestersége szerint kovács¹⁰ volt. Hárman a kamara üzemi alkalmazottai.¹¹

⁴ Vö. *Paulinyi, I*: 137—145. l.

⁵ Vö. ugyanott, 145—146. l.

⁶ Ugyanott 146. l.

⁷ A zárójelbe foglalt számok közül az első a *Paulinyi, I* által az Adatsorok 7. számaként közölt kimutatásnak (a hátralékos kamarai adósok) a tételszáma, a gondolatjelre következő második szám pedig az *ugyanott* az Adatsorok 6. számaként közölt „Vállalkozó-statisztikáé”. Utóbbit a továbbiakban „Vállalkozó-statisztika, 6”-ként idézem.

⁸ *Paulinyi, I*: 139. és 142—143. l.

⁹ Moldner, másként Fleischer Jeromos (177—25) — 2041,57 f hozamértékkel. — Satler János, neve után nyerges (261 és 262 — 37) — 636,41¹/₂ f hozamértékkel. — Ungerfcindt András szabó (325 — 51) — 568,60 f hozamértékkel.

¹⁰ Pchaim János (205 — 31) — 56,00¹/₂ f értékű beváltással.

¹¹ Kringl Sebald választó (139 — 21, elírva Krunicher) — 134,41 f értékű beváltással. — Groß János választó (69 — 12) — 183,01¹/₂ f értékű beváltással. — Prenner Erasmus, neve után cüzstleűző (229 — 34) — 257,49¹/₂ f értékű beváltással.

Ketten kézművesek (ötvösök).¹² Végül volt köztük egy bányamunkás is, neve után ítélve ércmosó.¹³

A két nagyvállalkozó esetében a bányavállalkozást tekinteném elsődleges, a fő gazdasági tevékenységnek. Hilleprendt Péter alkamaragróf kiadós elszámolási hiánya — tíz év alatt 13 274,75 f — és bányavállalatának ennek biztosítékául történt lefoglalása beszédes bizonyítéka, hogy a kamarai pénzeket rendszeresen felhasználta bányae érdekeltségei finanszírozására. Márkus Bálintnál meg a vízemelő-vállalkozás, a „treiberség” csak az első érintkezésvétel lehetett a bányagazdasággal, s ebből váltott át ezután a tulajdonképpeni bányavállalkozásra. Tőkés típus igazából a három közepes, meg a hét kisvállalkozó is. Alapfoglalkozásukkal járó másirányú lekötöttségük miatt kapcsolatuk a bányagazdasággal másfajta vállalkozási formában el sem képzelhető. De érdekeltségük kisebb, a nagyvállalkozóknál szűkebb körűnek veendő. Egy mennyiségi változat megszemélyesítői azonos típuson belül: kis tőkés vállalkozók. A szerényebb méretek arra is utalnak, hogy kapcsolatuk a bányagazdasággal még csak amolyan járulékos próbálkozás. Anyagi létüknek, a megélhetésnek igazából még nem ez, hanem az alapfoglalkozás a bázisa.

Problematikus számomra a bánya- és kohómunkásként ismert tizenegy kamarai adósnál¹⁴ a vállalkozás jellegének a meghatározása. Az 1548—1549. évi beváltók közt csak egyikük fordul elő kisebb értékű, de a létminimumot meghaladó hozammal.¹⁵ A többi tíz neve a beváltók közt nem tűnik fel. Vállalkozásuk nagyságrendi elbírálásának így nincs megbízható mutatója. Némi támpontot erre legfeljebb hátrálékos kamarai hiteleik összegében találunk. Általában nem tartoztak a nagy adósok közé.¹⁶ A legmagasabb összeggel, a 100—1000 f-os negyedik nagyságrendi kategóriába eső 257,11 f-tal egy vājár¹⁷ szerepel. A 20—100 f-os harmadik kategóriába esik a már említett ércmosó¹⁸ 21 f-nyi hitele, egy vājáré (6,40 f)¹⁹ pedig az 5—20 f-os másodikba. A többi nyolc²⁰ nem haladta meg egyenként a legalsóbb, az 1—5 f-os kategóriát, négyük²¹ pedig még ezt az igazából csekély tartozást sem tudta törleszteni. A bánya- és kohómunkásoknak ez a tizenegy főnyi csoportja mintha nagy egészében kis vállalkozó lett volna. Sőt egy részük hosszabb távon, úgy látszik még csak a létminimumot sem tudta kifogni bányavállalkozásából, — így értelmezve a szóban forgó négy vállalkozó törlesztetlenül maradt csekély tartozását. Pusztá véletlen lett volna, hogy ez a létminimumnál kisebb termékhányad az ismert foglalkozású vállalkozók közül, az egy

¹² Goldschmidt János, az öreg (61 — 10) — 38,82 f értékű beváltással. — Herman Márkus (89 — 15) — 71,27 f értékű beváltással.

¹³ Schlemmer Mátyás (269 — 44) — 91,14 f értékű beváltással.

¹⁴ *Paulinyi, I*: Adatsorok 7. szám: 269, 272, 273, 277, 311, 67, 82, 84, 102, 316, 294. tétel.

¹⁵ Ld. a 13. jegyzetet.

¹⁶ Az adósok nagyságrendi kategóriáira ld. *Paulinyi, I*: 145. l.

¹⁷ Heckel másként Hayér Osvát vājár — *Paulinyi, I*: Adatsorok 7. szám, 82. tétel.

¹⁸ Ld. a 13. jegyzetet.

¹⁹ Greffel György — *Paulinyi, I*: Adatsorok, 7. szám, 35. tétel.

²⁰ Schmelczer Blasy 2 f: *Ugyanott*, 272. tét. — Schmelczer Jakab 0,07 f: 273. tét. — Schmelczer Tschunk és Gedit 4 f: 277. tét. — Strobl Márton olvasztó 2 f: 311. tét. — Heyer Fülöp 2 f: 84. tét. — Jenitsch, másként Janits Márton vājár 4,84 f: 102. tét. — Theisl (Trisel) Tamás vājár 4 f: 316. tét. — Seicz (Saytz) „rumpelman” bányakocsis 4 f: 294. tét.

²¹ Schmelczer Tschunk és Gedit; Heyer Fülöp; Jenitsch (Janitsch) Márton; Theisl (Trisel) Tamás. De törlesztetlen maradt a kishozamú beváltó (vö. 13. jegyz.) Schlemmer Maczko 21 f-nyi kölcsöne is.

ötvösmesteren²² kívül éppen csak a bánya- és kohómunkások soraiból kikerült vállalkozóknál jön elő?

A létminimumnál kisebb hányad tömeges jellemzője az 1548—1549. évi termékmegoszlásnak is. A beváltók felerészének²³ ezzel kellett beérnie. Foglalkozásra utaló név e 42 főből, sajnos, mindössze négyenél van. Egy alkalommal ötvöst, majd meg kannaoöntőt, egy ácsot (bányaácsot?) és egy szénégetőt jelez.²⁴ A többi 38 név a szóban forgó kérdés szempontjából néma. Éppen e névanyag sajátos összetétele vitt rá, hogy ezeknek a csekély hozamú beváltóknak a zömében a városlakók plebejus rétegének a képviselőit lássam, a bánya- és kohómunkásság tömegéből kikerült dolgozókat.²⁵ A nevek ugyanis vagy egyszerűen keresztnevek, vagy ha differenciáló névtársulások, úgy utóbbi elemük olykor a ragadványnevek, olykor a származási vagy lakóhelyre utaló változatok, máskor meg a filiaciót jelző kapcsolások csoportjába tartozik. De alig van példája — egy Schlemmer, egy Schmidt (bányakovács), egy Koller és egy Pastir — a foglalkozás jelzésének, ami pedig a polgári foglalkozást űzők névjelzésében tömegesen fordul elő.

Értelmező elemzésemben több a feltevés, mint a tényszerű bizonyosság; főként a bányász-vállalkozókról szóló részben. Inkább csak munkahipotézis az egész. Kérdésselvetések, de kielégítő megválaszolásukhoz többet kellene tudni az egyes típusok megtestesítőiről, mint amennyit felőlük az elemzett három kútfő egyedi adatainak a szófukar mondanivalójából megtudhattunk. A nagyságrendi megoszlás — ez valóban tényszerű — csak az első lépés. Túl ezen hasonló bizonyossággal tudni kellene azt is, hogy kikből állottak az egyes nagyságrendi kategóriák, mi volt egyenként a vállalkozók társadalmi hovatartozása, az osztályhelyzete; de azt is, hogy kinek-kinek mi volt a gazdasági potenciálja, a vagyoni állapota. Így derülhet fény a bányakincs hasznosító birtokbavételének ellentétes lehetőségeire, meg arra is, hogy a birtoklás netán osztálykötött volna mint telítette a bányavárosi mikrokozmosz légkörét osztályellentétek feszültségével. A komplex problematika kibontása ismét csak a statisztikai módszertől remélhető. Kútfőnk hozzá Selmecbánya 1542. évi hatvanadadó-lajstroma lesz. Eltérően a szokásos városi adólajstromoktól a hatvanadadó lajstroma teljes egészében számbaveszi a városlakó népességnek azt a részét, amely koránál és családi állapotánál fogva a maga személyében gondoskodott mind a maga, mind hozzátartozói létfenntartásáról. Férfit, nőt egyaránt; a dolgozó népességet, a bányák és kohók munkásait, a kézműves legényeket, meg a házi, majorsági cselédséget csakúgy, mint azokat, akik őket dolgoztatták: mestereiket és a Gyűrűs tér gazdag erdőpolgárait, a Waldbürgereket. A dolgozót, a szegénységet még akkor is, ha elnyomorodva kolduskenyéren élt. S mindezt nemcsak az anyatelepülés, a szorosabb értelemben vett város körzetében, hanem annak két külső bányatelepülésén, Hodrus- és Kisbányán is. Ha azonban adólajstromunk — s ez vita tárgya nem lehet — a városlakó népességet az eltartottak kivételével teljes egészében magába foglalja, akkor meg kell soraikban találnunk ismert vállalkozóink közül is mindazokat, akik az esztendőnek a tavaszán, az adóbehajtás időpontjában a legszorosabb egyidejűségben éltek Selmecbányán.

²² Ld. a 12. jegyz.

²³ Vállalkozó statisztika, 6: 3, 5—7, 10, 39, 47, 54, 56, 65—69, 71—76, 80—83; 85—92, 95—98, 100, 101, 107—110. tét. Összesen 42 fő.

²⁴ Úgyanott 10, 69, 108, 73. tét.

²⁵ Vö. a 23. jegyzetben felsorolt tételeket a 10, 69, 108, 73. tétel kivételével.

Számuk 176 fő, az ismert 333 vállalkozó 52,85⁰/₀-a. Kissé alacsonynak tetsző hányad. Ennek csak az lehet a magyarázata, hogy a vállalkozók létszáma évenként is meglehetősen ingadozott. A mélypontnak vehető 1542-es létszámmal szemben kellett lenniök oly éveknél is, amikor az magasabb volt, kulminálni kulminálhatott 215—220 főnél is. Az 1542. évi hullámvölgy lehetett a törökveszély következménye is. Bár ez elsősorban a gazdagokat rémítette, elképzelhető hogy a bányász népségből is nem kevesen szedték fel a sátorfájukat, már csak azért, hogy a hadbaszállás alól kibújhassanak. De volt emellett még egy állandó kiváltó ok is, a bányászszerencse forgandósága. Ez főként a dolgozó vajúrok soraiból kikerülő kisvállalkozók életét keserítette, hiszen a pénztőke hiányában a felmerülő nehézségek elsősorban őket kényszerítették meghátrálásra.

Beszédeesebbé válnak a számok, ha azokat a gazdaságilag tevékeny népesség számához viszonyítjuk. Az 1542. évi lajstrom 1109 háztartásfőt és 239 a munkáltató háztartásában élt szegődményest, összesen 1367 önfenntartó személyt vesz számba. Vonatkoztassuk erre az egészre a vállalkozók ingadozó és 1542-ben történetesen mélypontnak tekinthető 176 főnyi létszámát, azt látjuk, hogy a bányavállalkozásból, a bányakincs hasznosító birtoklásából az egész népességnek vagylagosan jó egyhatod—egynolcad része (15,87—12,14⁰/₀-a) kereste a megélhetését. Ez nem lekicsinyelhető hányad. Kivált, ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a szegődményesek (239 fő) leszámításával fennmaradó 1109 gazdasági alanyunk kétharmada (740 fő) bánya- és kohómunkás volt, akiknek köreiben a vállalkozás egyik objektív feltétele, a pénztőke, csak aprócska denárösszegekben volt megtalálható.

Az 1542. évi hatvanadadó-lajstrom adatszolgáltatása

A hatvanadadó-lajstrom alapján az 1537—1549 évekből ismert bányavállalkozók közül számba voltak vehetőek azok, akik az adó kivételnek tizenkétéves évkörünk majdhogy közepére eső időpontjában a legszorosabb egyidejűségben éltek Selmecebányán.²⁶ Ugyanakkor rendkívül ígéretes is az adatszolgáltatása mind az adózók társadalmi helyzetének, mind vagyoni állapotának az elbírálása szempontjából. Többet mond és közvetlenebb formában, mint a korszak hagyományos városi adólajstromai, ami arra vezethető vissza, hogy ez alkalommal más volt a kivétel módja és másként ment végbe a behajtása is.

Bányavárosaink, és a szabad királyi városok általában, a feudális korban kétféle adószolgáltatással tartoztak: a földbérrel (census, losung) és a rovással vagy hadiadóval (anschnitt, anschlag, schätzung, steuer, taxa).²⁷ Az előbbi évente fizették, Szent György és Szent Mihály napján esedékes két részletben régtől fogva meggyökeresedett kulcs szerint (esetleg globálisan rögzített összegben). Utóbbi a király, illetőleg a bányavárosokat jegyajándék címen birtokló királyné esetről-esetre akkor vetette ki méltányos, de tetszése szerinti, elsősorban a szükséglethez mért összegben, amikor az országgyűlés subsidiumot, hadiadót ajánlott meg.²⁸ Mindkét adónem globális összegben az egyes városi közületekre

²⁶ Vö. 552—1.

²⁷ A terminusokra ld. Bb., Fasciculi, fasc. 915, no. 26: 1482, 1490, 1493. évi bírói számadások; Sb., Acta 1537 (Losung register), 1542 (Anschnit register).

²⁸ Corpus iuris, milleniumi kiadás: 1536: 4. és 1593: 5. tc. — Ld. még Közgazdasági Lexikon, szerk. Halász Sándor és Mandelló Gyula, III. Budapest, 1901, 721. l., 2. hasáb.

volt kivetve. A városi tanács dolga volt viszont, hogy azt az adófizetőkre fejeként elosztva behajtsa. Az elosztásnak minden városunkban megvolt a szokás jogán meghonosodott kulcsa. A lajstromok azonban nem szólnak róla, kit, milyen tehetősége után, annak mekkora hányadával róttak meg. A hagyományos városi adólajstromok így tulajdonképpen nem igen bírhatók addig szóra, amíg aprólékos kutatás nem fejtette meg a szóban forgó város, esetleg város csoport adózási rendszerét.²⁹

Merőben másként állnak a dolgok a városokra 1542-ben kivetett hadiadó esetében.

Az 1542 február 19-re Besztercebányára összehívott országgyűlés Buda elvesztének páni rémületében a török ellen indítandó hadjárat céljaira a személyes hadbaszállás³⁰ és a telkes jobbágyokra kivetett szokásos egy forintnyi hadiadó³¹ mellett még egész sor rendkívüli adót is megajánlott. A megajánlások kiterjedtek a nemesek és egyháziak személyes tehervállalására is.³² A szokásos városi taksa királyi kiróvásának a mellőzésével az országgyűlés ez alkalommal közvetlenül döntött a városok adója felől is. Hasonlóan a többi megajánláshoz, a megadóztatás módja a városok esetében is a vagyondézsma vagy a jövedelem (munkabér) megszabott hányadának az adóbevétel volt, — egyik is, másik is minden esetben az adókulcs számszerű megállapításával. Ennek köszönhető, hogy, ellentétben a hagyományos városi adójegyzékekkel, a hatvanad-lajstromok adótételei egyből átszámíthatók az adózó vagyonállapotára. További előnyként könyvelhető el, hogy az eltérő adókulcsok révén az adózók összessége már eleve négy, többé-kevésbé társadalmi kategóriának is vehető, csoportra különül. A nagyja vagyondézsma-t fizetett, még pedig az ingó vagyon értékének a hatvanad részét. Itt egy kalap alá vették a zömében háztulajdonos számba menő polgárságot és az egyszerű városlakókat, a városi zsellérséget (*cives et incolae*).³³ A második csoport a

²⁹ Ld. *Kováts Ferenc*: Városi adózás a középkorban. Pozsony, 1900. Mesteri példája a feladat megoldásának.

³⁰ *Corpus iuris*, mill.: az 1542. évi besztercebányai országgyűlés 32. és 33. tc.

³¹ Ugyanott: 26. tc.

³² Az idevágó végzések ugyanott, 28, 29, 34, 35. tc.

³³ Ugyanott, 30. tc. — A szentesített törvénykönyv e cikkelye mind az ingó, mind az ingatlan vagyon dézsmajáról szól, egyedül a ruházatot és az asszonyok ékszereit veszi ki alóla. Utóbbiak kivételével az adóköteles vagyontárgyak felsorolása itt a következő: „az arany és ezüstnemű, a házak, a majorsági javak, a marhák, a lovak, a szőlők, a borok, az áruk és minden egyéb dolog”. Valójában azonban csak az ingó vagyon megadóztatására került sor. Így mondja ezt a hatvanad-adó-lajstromok címfelirata is: „Regestum contribucionis sexagesime partis bonorum mobilium per proceres huius regni in congregatione Nouosoliensi in anno 1542 ordinate et facte — Crennicia.” A városnév megfelelő változtatával azonos ezzel a többi bányavárosi lajstrom címfelirata is. Értelmileg egyezik velük a lőcsei lajstromé is: „Exacte sexagesime partis bonorum mobilium civium civitatis Leutschouensis summa in mense Marcio anno domini 1542. per egregium dominum Petrum Palczan olim civitatis Budensis iudicem collecta.” (A késmárki címfelirat közömbös.) Az ellentmondás magyarázata, hogy a városok megadóztatása elkeseredett vita tárgya volt a főrendek és az alsótábla közt. A főrendek azzal követelték a fckvőségek megadóztatását, hogy a városok ez alkalommal nem szállnak hadba. Az idevágó végzést is így fogalmazták meg. A városi követek úgy találták, hogy ez meghaladná teherbíróképességüket. Kívánalmukat, hogy a vagyondézsma az ingóvagyonra korlátoztassék, azzal indokolták, hogy az elmúlt években sokféle és súlyos terheket kellett viselniük és hogy a városi erődtímenyokről, őrség tartásáról tovább is kell gondoskodniuk, arról nem is szólva, hogy ágyú, lőpor s egyéb szükségletek beszolgáltatását továbbra is kiróják rájuk. A köznemesség magáévá tette a városi követek kívánságát s állásfoglalásuknak érvényt is szereztek. Közös megegyezéssel végül ugyanis azt a végzést hozták, hogy a városok a hatvanadot csak ingóvagyonuk után fizessék. Hogy-hogy nem — nyilván nem az urak mesterkedése nélkül — az országgyűlési végzések végleges szövegébe, az uralkodónak küldendő pecsételt

városi papság, amely a vidéki alsópapsággal együtt évi javadalma tized részét fizette adóba.³⁴ Harmadik a külföldi kalmároké, akikre, külön is megnevezve a Fuggereket, árukészleteik értékének negyvenedrészét rótták ki adóba.³⁵ A negyedik csoport a kalmárok, kézművesek és általában a polgárok által foglalkoztatott szegődményeseké (mercenarii et alii servitores). Évi bérük minden forintja után 5 d-t (50/0-ot) tartozott a munkáltató adóba leróni, — úgy persze, hogy azt utólag betudhatta a dolgozó évi bérébe.³⁶ Az a rész volt ez a városi népességnek, amely a hagyományos adólajstromokban nem igen jön elő; a polgári háztartások házi és majorsági cselédsége, de a kézműves legények is, akik általában a munkáltató háztartásában éltek. E kategória számbavétele révén az adózók köre kikerekedett mindazoknak a városiakoknak az összességévé, akik maguk személyében gondoskodván létfenntartásukról, a népesség gazdaságilag aktív részének tekintendők. A homogén személyi körnek ezzel a majdhogy abszolút teljességgel³⁷ egyedülálló a hatvanad-lajstrom adatszolgáltatása.

A végzésekben adódó társadalmi megoszlás tovább is bogozható volt a lajstrom beosztása és a szövegrovat adatai alapján. A polgárok és városiakok legszamosabb együttes kategóriáján belül teljes biztonsággal, még hozzá házanként, el voltak különíthetők a háztulajdonos polgárok és a városi zsellérek, a bérlakók. Tekintélyes számban meg volt állapítható —hol konkrét jelzéseken, hol a mesteriséget jelentő neveken indulva— az adózók jobbára polgári foglalkozása is, azzal kecsgetve, hogy a vagyoni megoszlása a társadalmival egyedenként egybe lesz vethető. A lajstrom adatszolgáltatása azonban ehhez egymagában már nem volt elégséges. Az adózók nagyobbik felénél ismeretlen maradt a foglalkozás. Miután a lajstromból magából mindössze 77 fő vált ismertté közülük, nagy volt a valószínűsége, hogy a sok ismeretlen foglalkozású zömmel bányá- és kohómunkás lehetett. Ezt azonban személyre menő bizonyossággal megállapítani, ehhez már széle-

példányba, a 30. tc. mégis eredeti fogalmazásában került bele. Mire az alsótáblán a végleges szöveg felolvasásakor erre rájöttek, már nem volt mód a kiigazításra, mivel az urak egy része már elhagyta volt Besztercebányát. Utasították azonban a köznemességnek az uralkodóhoz menesztett küldöttét, Rakovszky Györgyöt, hogy tájékoztassa az uralkodót a dolgok valóságos állásáról s kérje, hogy a városokat az ingatlan megadóztatása alól mentesítettnek tekintse és ily értelemben adjon utasítást a kamarának. Így is történt, miután az országgyűlés feloszolva, a törvényszöveget az uralkodó már nem küldhette vissza megfelelő módosítás végett. (Ld. Magyar Országgyűlési Emlékek, II., szerk. Fraknói Vilmos. Budapest, 1875. A besztercebányai 1542. évi országgyűlés számbajövő iratai: VI. és XV. szám: Thurzó Elek 1542. március 5-ről és április 14-ről keltezett felterjesztései, kül. 345. és 391. l. — X. szám: a városi követek feliratai 354—355. l. — XIII. szám: A főrendek emlékirata Batthyány Kristóf részére az uralkodó elé terjesztendő kívánalmaikról 1542. márciusából, kül. 377. l. — XIV. szám: Rakovszky Györgynek, a köznemesség követének a felirata 1542. márciusából, kül. 384. l. — Végül XVI. szám: I. Ferdinánd király 1542. április 30-án Linzben kelt válasza az országgyűlés végzéseire, kül. 399. l.). *Acsádi Ignác* (Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd korában, Budapest, 1888, 122—123. l.), és *Iványi Béla* (Lőcse város lakói és azok vagyonossága 1542-ben és Késmárk város lakói és azok vagyonossága 1542-ben — Közlemények Szepesvármegye múltjából I. és VIII. kötet, Lőcse 1909, 1916 a hatvanadadó lajstromok értelmezésében csak a törvénykönyv szövegét vette figyelembe. Mindketten úgy vélték, hogy az ingó és ingatlan vagyon megadóztatásáról volt szó. Egyikük sem vette figyelembe a *Fraknói Vilmos* által kiadott iratokat. *Iványi* a Corpus iuris milleniumi kiadásának a 39. tc.-hez fűzött 2. jegyzetét sem vette tudomásul, amely *Kovachich M. Gy.* kiadása nyomán közli az április 30-i királyi leiratnak a 30. tc.-t módosító részét. Mi több, *Iványi* még csak a lőcsei lajstromnak fentebb idézett címfeliratán sem akadt fenn.

³⁴ Corpus iuris, mill. 35. tc.

³⁵ Ugyanott, 40. tc.

³⁶ Ugyanott, 38. tc.

³⁷ Némi kieséssel persze számolni kell az adófizetés alól így vagy amúgy mentesültek személyében. Számuk azonban nem volt túl nagy: Selmechányán 30 főre becsülhető. Ld. *Paulinyi*, 2. 374. l.

sebbre kellett fogni a forrásbázist. Az adatokat a városi ügyintéző írásheliség termékei szolgáltatták: oklevelek, ügyiratok (acta), városi könyvek, bírói s egyéb számadások, adólajstromok. Sokatmondó volt az ún. „félbér-lajstromok” (Halb-lohnregister), a bányá- és kohómunkásokon évente kétszer fél-félheti munkabérük összegében megvett városi adó jegyzékeinek az adatszolgáltatása. Ez segített elsősorban hozzá, hogy az ismeretlen foglalkozásúak kategóriájának csaknem teljes felszámolásával végül is hétszáznegyven adófizetőről állapíthattam meg adatszerűen, hogy alapfoglalkozásukban bányá- vagy kohómunkások voltak. A társadalmi megoszlás egyedi lebontásával az is tisztázódott, hogy a hatvanad-lajstromban azonosított 176 bányavállalkozó³⁸ közül kinek hol volt a helye a városi mikrokozmosz osztályképletében. A vállalkozás, sőt az egész bányagazdaság dinamikájának a felderítése szempontjából még ennél is jelentősebbnek látom, hogy hatvanad-lajstromunk — ez másik rendkívüli adottsága — adótételeivel minden egyes adózó vagyoni állapotát is rögzíti. Hogy az adóösszeg nem az egész vagyonnak, hanem csupán ingó részének a tükrözője, azt a szóban forgó problematika szempontjából egyenesen előnyösnek találom. Ingóság volt az a halmazállapotú vagyon, amely a legkönnyebben volt mozgásba hozható és kevesebb meg-rázkódtatással mint az ingatlan tulajdonnak akár csak zálogba vetése. De meg ingó vagyon volt maga a pénz is,³⁹ amely mint pénztőke ekkor már egyik objektív előfeltétele minden bányavállalkozásnak; még a dolgozó kisvállalkozó sem lehetett meg nélküle. Az ingó vagyon így az adott esetben igen kedvező mérce a vállalkozók gazdasági potenciáljának a felméréséhez.

Egy kétkedő kérdéssel mindenesetre szembe kell nézni. Vajon reális-e ez a mérce? Fedték a valóságos vagyoni helyzetet a bevallások, amelyek alapján az adó összegét megállapították? Magyarán: hogy állunk a vagyonejtítkolással?

A vagyonejtítkolás árnyéka minden adózásnak. Számot kell vetni vele városunkban is, mégha hűtlenség vádja és teljes vagyonvesztés lett is volna a megtorlása.⁴⁰ Ellentétben a nagyvonalú megajánlással, a behajtás laza volt az egész országban.⁴¹ A törekvés az országgyűlési végzések manipulált végrehajtására nem hiányzott a bányavárosokban sem. Csak erre magyarázható a körmöcbányai tanács magatartása, amikor körömszakadtáig a maga kezében kívánta volna tartani a királyi dikátorokkal szemben a rovás végrehajtását és végül is csak arra hátrált meg, hogy a dikátorok már hiteleshelyi tiltakozásra készültek.⁴² Ez lett volna az útja, hogy a tanács, maga is persze előljárván vagyona eltitkolásában, elnézze a városlakók hamis bevallásait, amivel az egész közösség egyetemlegesen kibújt volna a reá rótt teher egy jó része alól.⁴³

³⁸ Ld. a Függelék.

³⁹ Részletesen felsorolja a vagyondézma alá eső ingóságokat — köztük a készpénzt is — az a szóbeli felhívás, amelyet a bányavárosokba kiküldött királyi dikátorok intéztek a vagyonejtítkolás ügyében az adófizetőhöz, felszólítva, hogy eskü alatt vallja be mi az ingó vagyona (bona mobilia) „ . . . in auro, argento, parata pecunia, in gemmis, in lapidibus preciosis, in aliis clenodiis et suppellectilibus, in vestibus, in vinis, in frugibus, in pecoribus et aliis omnibus . . . ” (Körmöcbányai hatvanadlajstrom, fol. 2.)

⁴⁰ A 39. jegyzetben id. felhívás mondja, hogy aki az abban felsorolt vagyontárgyakat nem vallja be híven, hűtlenség bűnébe esik és minden javait elveszti.

⁴¹ Thurzó Elek beismerő nyilatkozata 1542. augusztus 2-i felterjesztésében. Ld. *Károlyi Árpád*: A Német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542-ben. Budapest, 1880, 127—128. l.

⁴² 1542. április 13., Körmöcbánya: Feller János és Szöllőssy János bányavárosi dikátorok jelentése a kamarához: *Litterae ad cameram exaratae* a kelet alatt.

⁴³ Hasonló kibúvó törekvéseket, sőt kereken elutasító magatartást regisztrál az id. jelentés a körmöc- és s selmcebányai alkamaragróf részéről is a kamaraházban lakó kamarai alkalmazottak megadóztatása ügyében.

Mégsem állítanám, hogy e vagyondézsma alapján nem lehetne megnyugtató képet kapni az adófizetők, — köztük vállalkozóink — vagyoni megoszlásáról. Először is, amit a végrehajtás módjáról tudunk, annak alapján a bevallások tekintélyes részét, főként a kevésbé vagyonos adózókét valószínűleg is lehet venni. Az adókiivetés ugyanis nem a hagyományos módon történt, azt nem a tanács bonyolította le a saját hatáskörében. Kibúvó törekvéseivel számoltak a magyar kamarán. Már az országgyűlés elrendelte, hogy a városok bírái mellé a király embere is kiküldessék a kamaráról.⁴⁴ Vett utasításaik értelmében ezek a királyi dikátorok azután nem érték be egyszerű asszisztáló közreműködéssel, hanem ők maguk vették kezükbe a kiivetés lebonyolítását. Maguk elé idézték, de az is lehet, hogy házról-házra személyesen járták az adófizetőket, kivették tőlük bevallásukat, azt alkudozva megvitatták, megállapították az adó összegét, sőt még a lajstromot is, annak tisztázott példányát is maguk írták.⁴⁵ Tisztükben szívós kitartással, ha kellett kiméletlen eréllyel jártak el. Félórát is rááldoztak egy-egy adózóra, hogy a néhány denárnai adót rábeszéléssel kipréseljék a suburbiások szegény lakóiból.⁴⁶ Ha meg ez nem használt, jött — írja a körmöcbányai tanács — a fenyegetés, vagy akár az adózó gunyájának a lehúzása is.⁴⁷ Az adóhozam, igaz, megdöbbentően alacsony volt. Megdöbbentő maguknak a dikátoroknak a szemében is, akik éppen ezért fel is vetik a kamara tanácsához intézett jelentésükben, hogy célszerűbb lenne az általányösszegben történő megegyezés; kevesebb törődéssel s költséggel többet hozna be.⁴⁸ Az alacsony adótételek nagy tömege⁴⁹ azonban egyáltalán nem szól a bevallások valószínűsége ellen. Maguk a diká-

⁴⁴ Corpus iuris, mill., 31. tc.

⁴⁵ Ld. a 42. jegyzetben id. dikátori jelentést. A hét bányavárosi lajstromnak a kamaráhozelterjesztett példányai megállapíthatóan Feller írása.

⁴⁶ Ugyanott.

⁴⁷ 1542. június 8. A körmöcbányai tanács tanúsítványa a város lakóitól beszedett hatvanad-adó összegéről. Vallják, hogy az országgyűlés végzése értelmében „a nobis conhabitoribusque nostris sub strictissimo iuramento non modo examinatis, sed etiam ultra coram possibilibus ad prestandum subsidium bonis persuasionibus ac minis et vestium de corpore ablacionibus compulsis” csak 304 f és 95 d jött be. — A körmöcbányai hatvanad-lajstrom melléklete.

⁴⁸ A 42. jegyzetben id. h. — A dikátorok úgy vélték, hogy a hét bányaváros belemenne 2000 f-ba is, míg így az 1000 f-t is alig fogják kihozni.

⁴⁹ Selmecebánya 1906 vagyondézsma alá vont lakosa közül nem volt ingó vagyona 80 főnek, de ezek egyrésze is megajánlott valamit önkéntesen. Az ingó vagyonnal bírók közül:

0,10 f-tal s ennél kisebb összeggel adózott	43 fő
0,11—0,15 f-tal	108 fő
0,16—0,25 f-tal	247 fő
0,26—0,35 f-tal	223 fő
0,36—0,50 f-tal	129 fő
0,51—0,75 f-tal	119 fő
0,76—1,00 f-tal	50 fő
1,00—1,50 f-tal	43 fő
1,51—2,00 f-tal	18 fő
2,01—3,00 f-tal	16 fő
3,01—4,00 f-tal	4 fő
4,01—5,00 f-tal	3 fő
5,01—6,00 f-tal	1 fő
6,01—7,00 f-tal	1 fő
7,01—8,00 f-tal	1 fő
8,01—9,00 f-tal	1 fő
9,01—10,00 f-tal	2 fő
10,00 f-nál magasabb összeggel	7 fő

Összesen

1096 fő

torok írják a körmöcbányai suburbiumokban szerzett tapasztalataik alapján, hogy az emberek annyira szegények, hogy ha egyik-másikát megnyúznák is, alig róhatna le 10 denárt, nem hogy hatvanból⁵⁰ egyet. Egészben alig van 10 denáruk, mivel egy részüknek az ércórlómalmokban, másoknak a bányákban, a szénégető helyeken van a megélhetése. . . ha egy napra elmaradnak a munkából, másnap éhezniök kell.”⁵¹ Gyakori a lajstromok bejegyzése, hogy az adózó jó szántából, a haza szorult helyzetét tekintve, önként — értem: az unszoló rábeszélés hatására — a köteles hatvanadnál magasabb összeget ajánlott meg. Ez ugyancsak a bevallások valóságosságát mellett szól.

Úgy fest valóban a dolog, hogy az alsóbb vagyonkategóriák adóösszegeiben a valóságos vagyonállapot tükröződik. Áll-e ez a lajstrom egészére is, a tehetősebbekre?

Selmecbánya hét legnagyobb adófizetőjének az adója és bevallott ingóvagyon-
na.⁵²

Schall Konrád	240 f**	=	10 224 f	vagyon
Schlaher Quirin	100 f	=	4 400 f	vagyon*
Siebenbürger Cherubin	40 f	=	2 400 f	vagyon
Öder Simon	35 f**	=	1 491 f**	vagyon
Hilleprand Péter	24 f**	=	1 014 f	vagyon
Bartfelder Tadé	16 f	=	960 f	vagyon
Salius Jeromos	15 f**	=	639 f	vagyon

Öten közülük 1548—1549-ben Selmecbánya legnagyobb nemesfémbevéltői-Schall bányavállalkozásának a nyershozama ekkor 17 125,15 f, Schlaheré 42 223,85 f, Öderé 43 605,66 f, Hilleprand utódaié 23 914,30 f, Saliusé 11 231,75 f,⁵³ az öté együtt 138 100 f. Hihető-e, hogy a bányavállalkozás ekkora hozama (nyers hozam) mellett ennek az öt vállalkozónak az együttes ingó vagyona csak 18 768 f-ra rúgott volna?⁵⁴ Adatszerű bizonyítéka van, hogy a fenti vagyonértékek irreálisak, nem a valóban bírt ingó vagyont fejezik ki. Öt vállalkozónk egyikének, az 1555 tavaszán a Bécs melletti Badenben elhunyt Salius Jeromosnak ismert a végrendelete és a részletes hagyatéki leltára.⁵⁵ Az 1554 november 19-én Selmecbányán kelt végrendelet, ékszert, ruhaneműt, egyéb ingóságot nem számítva, csak készpénzben, letétekben, meg veretlen fémben 31 008,83 f (magyar) értékű vagyonról szól. A hagyatéki leltárból megtudjuk, hogy az elhunyt vagyonértékei nagyobrrészt külföldön, Bécsben, Olmützben, Boroszlóban voltak rokonoknál meg üzletfeleknél elhelyezve. Figyelman kívül hagyva a részletesen felsorolt, de

⁵⁰ Tollban maradt a „forintból”.

⁵¹ A 42. jegyzetben id. h.

⁵² A * jelzésű tételnél a lajstrom összegszerűen megjelöli az ingóvagyonot. A ** jelzésű adóösszeg önkéntes többletmegajánlást is magában foglal. Ezt nem egészében szoroztam be 60-nal a vagyonérték kiszámításához, hanem csak 29%-kal kisebb részét. — 29%-kal számítottam átlagosan az önkéntes megajánlásra eső részt. E 29%-os kulcsszámot pedig annak a négy tételnek az alapján számítottam ki, amelyeknél a lajstrom az önkéntes megajánlás ténye mellett összegszerűen megadja a vagyonértéket is. A többletmegajánlásra c négy tételnél az adóösszegeből 17, 37, 5, 28,5 illetőleg 33% esik. A 29%-os kulcsszám ezek átlagszáma.

⁵³ Vállalkozó-statisztika, 6: 40, 43, 29, 13 meg 17, 38. tétel (a 8. rovat).

⁵⁴ Ugyanakkor Besztercebányán az egyik boroszlói kalmárnak csak az ottani áruaktára 3600 f-tal lett felvéve, egy másiké 1600 f-tal; Körmöcbányán a kárvallott Foythl Péter csak az úton odavezetett áruszállítmányát 1400 f-ra értékelte.

⁵⁵ *Adalbert Baker*: Hieronimi Sali Waldburgers auf der Schemnitz Verlassenschaft anno 1555 — Karpatenland, Jg. I., 1928. Reichenberg.

nem értékelt ékszert, ruhaneműt, műszert és érckészletet, a hagyatéki leltár csak készpénzben és letétekben 27 600,06 f-t vesz számba. Ennek túlnyomó része augsburgi, bécsi, pozsonyi, boroszlói üzletfeleknél volt elhelyezve. A Selmechányán számbavett készpénz és követelés csak 2844,45 f-ra ment, belőle mindössze 900 f volt a vállalati pénztárban. A többi pénzben fel nem becsült ingósággal együtt az ingó vagyon értéke testvérek között is legalább 35—40 000 f, a bevallott 639 f ötvennégy—hatvankétszeres összege. Ennek a felét vagyük úgy, mint az 1542—1554 évekre eső vagyongyarapodást, még akkor is a bevallott értéknek huszonhat—harmincegyszeresére tehető 1542-ben Salius valóságos ingóvagyonára.⁵⁶ Ekkora különbséget gyanussá kell hogy tegye Salius másik hat társának a bevallásait is, jóllehet ezek az övéének többszörösei. A dikátorok éppen a legmagasabb bevallású Schall Konráddal szemben firtatták is, hogy több volna annál az ingóvagyonára.⁵⁷ De nem mentesül a gyanútól a vagyoni skála alsóbb sora sem. Ami a véletlen forrásadottságok (véletlen elsősorban a fennmaradásuk) folytán kiderült Salius 639 f-nyi vagyontételéről, az miért nem foroghatna fenn Fasch István 600, Moldner 500, vagy akár Nikusch Lénárd és Markusch Bálint 300—300 f-jánál, ha mindjárt mérsékeltebb arányokban is. A kétkedés azért is indokolt, mert a bevallott és a valóságos vagyonállapot közti kiáltó különbség mögött nemcsak a vagyoneltitkolás szubjektív mozzanata húzódik meg, és nem is elsősorban. Volt annak objektív alapja is, és ez volt a döntő.

A vagyonbevallásra szólító felhívás a vagyondézsma alá eső ingó vagyon részletező felsorolásában csak tárgyi, kézzelfogható vagyonféleségeket sorol fel: „arany-, ezüst-neműt, készpénzt, gyöngyöt, drágakövet, egyéb ékességet, ágy-neműt, ruhát, bort, gabonát, lábas jószágot”.⁵⁸ A bevallott vagyonérték tehát általában ezekből telt ki. Mihelyst azonban egy-egy kézben már viszonylagosan nagyobb pénzvagyon (készpénz) halmozódott fel, az jobbára nem maradt a ládafiában, hanem adott esetben a tulajdonos kalmárkodó tevékenysége révén, mint pénztőke új gazdasági szerepkörre talált. Az ingó vagyontárgyak szilárd alakja mellett megjelent a pénznek (az ingó vagyon egyik válfajának) újfajta, mondanám, légiés halmazállapota is: az uzoratóke, a pénzkölcsön; de ide sorolható a betársuló kalmártőke is, főként a csendes társaké. Úgy látom, hogy a vagyondézsma behajtó értelmezői az ingó vagyonnak ezt a légiés változatát nem tekintették biztos vagyonnak: ami lehetett közfelfogás is. Mindenesetre nem vetették figyelembe. Elárulja ezt a dikátoroknak a selmechányai városi tanács tagjainak rovása során az akkor Bécsben idéző Schall Konrád vagyonára vonatkozó észrevétele. Azt firtatták, hogy több készpénzének (parschaft) kellene lennie, „mivel nemcsak nekik van biztos tudomásuk, hanem országosan ismert dolog, hogy mennyi pénz van kamatra kihelyezve”.⁵⁹ Ismerik tehát pénzének uzoratókeként forgatott részét, annak tekintélyes voltát, tudomásuk van róla, de nem ezt kéri tőle számon, csak érvelnek vele. Amit vitatnak, az nem ez, hanem a készpénz, a „parschaft”.

⁵⁶ Salius ugyan homo novus-ként tűnik fel a harminc-negyvenes évek fordulóján Selmechányán, de mindjárt beházasodik a Prenner János-féle bányavállalatba, és 1542-ben már apósa örököse és önálló bányavállalkozó. Vö. *Paulinyi, I: Adatsorok, 7. sz. 231. tétel és jegyzete.*

⁵⁷ Ld. az 59. jegyz.

⁵⁸ Ld. a 39. jegyz.

⁵⁹ A dikátorok észrevételét Schall idézi a tanácsshoz 1542. május 16-án Bécsből intézett levelében: „Eure Weisheit” — írja — „melt auch, wie die anschnitter sonderlich meiner gedacht haben und gesagt, wie innen wol wissent wer, ia nit yhnen allein, sünder landkündig, was vor ain summa gelt ich im interesse hab.” Sb. Röscl—Nadler-csomó, 1. sz.

Másik idevágó mozzanat. Nemcsak Saliusnak, hanem a stuttgarti Schallnak, Schlahernek, Moldnernek, az Ödereknek is voltak külföldön atyafiai, üzletfelei; Boroszlóban, Bécsben, az Ödereknek földbirtokuk is. Miként Salius tette, megtehették Buda elvesztének hírére ők is, mások is, hogy ingó értékeiket külföldön teaurálták. Ez ugyancsak mentesült a vagyondézma alól. Már csak azért is, mert egyszerűen nem volt rá a hazai hatóságoknak ingerenciája. De meg, mint a küldöfki kalmárok itteni árukészleteinek a megadóztatása mutatja, országközi vonatkozásban általában is nem a személyi, hanem a területi elv lehetett a mérvadó.

Felfelé haladva a magasabb vagyonszinteken a lajstrom adatszolgáltatása az alsóbb vagyontagóriákkal szemben erős törést szenved. Az adótétel nem vehető többé általánosan a valóságos vagyoni helyzet kifejezőjének. Ez ugyan számszerint az adózóknak kisebbik részét, legfeljebb 21, esetleg csak 12⁰/₁₀-át érinti,⁶⁰ — mégis az adatok egyértelmű jelentéstartalma híján a lajstrom adótételei nem alkalmasak arra, hogy összecszerúségükben szolgáljanak alapul az adózók vagyoni megoszlásának a meghatározásához. De csak összecszerúségükben nem. Mert marad még egy másik lehetőség — a viszonylagosságon alapuló egybevetés. Abban az értelemben, hogy akikre azonos, vagy közel megegyező adóösszeget róttak ki, azoknak a vagyoni állapota, függetlenül az adótétel összecszerúségétől, nagy egészében megegyező volt. Marad tehát a nagyságrend, de az egyes nagyságrendi kategóriák a számok köntöse helyett egyszerű fogalmi megjelöléssel (törpevagyon, kis-, közepes-, nagy-, kimagasló vagyon) nem az egyes adózók, sem csoportjaik konkrét vagyonszintjét kívánják érzékeltetni, hanem az egyes csoportok általános vagyonságának egymáshoz való viszonyulását. Természetesen e viszonylagos kategóriák is összefüggnek az adótételek összecszerúségével, annak mintegy csigaházai. Csak éppen az alkalmazásban a számokat mint matematikus értékeket letöröljük a tábláról és a viszonylagosságot érzékeltető fogalmi sort tartjuk meg.

A viszonylagos nagyságrenden alapuló egybevetést azért tartom elfogadhatónak, mert a végrehajtás módjával, úgy, ahogy az végbement, szinte automatikusan velejárt az adótételek bizonyos viszonyossága. Bevallás, annak mérlegelése és kiróvás, mindez nem bürokratikus elzárkózásban zajlott le, a dikátoroknak és az adófizetőnek quasi négy szemközti beszélgetésében, hanem bizonyos mérvű nyilvánosság előtt. Nem hiszem, mint egy időben feltételeztem, hogy a dikátorok házról-házra járva végezték volna a kiróvást. Valószínűbbnek látszik, hogy, már csak a hatósági aktus súlyának és a maguk presztizsének emelése érdekében, az adózókat a dikátorok a maguk és a közreműködő városbíró meg tanácsársainak a színe elé a városházára idézték.⁶¹ De nem egyenként, hanem csoportosan, pl. tizedeskörzetenként.⁶² Sőt így zajolhatott le a tárgyalás is, ha nem egy egész körzet, legalább több szomszédos ház adófizetőinek a jelenlétében. Erre a bizonyos fokú nyilvánosságra enged következtetni Schall Konrad bécsi levelének az utalása, hogy, mint írják (t. i. a selmeci tanács), tanácsülésben („in sitzenden rat”) rótták ki magukra az adót minden ingó vagyonuk után.⁶³ A jólétesült szomszéd-

⁶⁰ Aszerint, hogy a 0,75 vagy az 1,50 f-nyi összegnél feltételezzük azt a határt, amelyen felül a pénzvagon—pénztőke metamorfozissal számolni lehet.

⁶¹ Április 13-i levelükben utalnak arra, hogy a kamaraházban lakó alkalmazottak megadóztatását tisztázandó, ők keresték fel a kamaragrófot (recte: alkamaragrófot), nehogy lekicsinylésnek vegye, ha magukhoz kéretnék. Ld. a 42. jegyzetben i. h.

⁶² Egy-egy tizedkörzet 10—15 házból állott 20—30, de 40—50 adózóval is.

⁶³ Az 59. jegyzetben id. h.

ság jelenléte volt az, ami a valószínűség irányába hatott. Mert mi természetesebb, mint hogy azonmód kikiabálták volna a rejtegető eltitkolást, mihelyest azt kellett volna látniok, hogy a szomszéd olcsóbban úszta meg jómaguknál.

Viszonylagos vagyontörzseim a következők:

I. vagyontalanok	—
II. törpe vagyon	0,01— 9,00 f
III. kis vagyon	9,01— 45,00 f
IV. közepes vagyon, alsó fokozat	45,01—120,00 f
V. közepes vagyon, felső fokozat	120,01—300,00 f
VI. nagy vagyon	300,01—600,00 f
VII. kimagasló vagyon	600,00 f-on felül.

Vitatható, hogy egy-két határértékkel lajstromozott adója, mint például a 300—300 f-os Markusch Bálint meg Nikusch Lénárd, vagy az 500—600 f-os Moldner és Fasch valóban⁶⁴ a maga helyén van-e a közepes vagyonok felső fokozatában, illetőleg a nagy vagyonok kategóriájában. Valóságos vagyoni helyzetük nem a következő magasabb kategóriába sorolná-e őket? Ennyi elcsúszás, úgy vélem, elviselhető. A kiemelkedő vagyonoknál már nincs probléma. Mindenképpen a legmagasabb kategóriában van a helyük.

*Az 1542-ben Selmebányán azonosított 176 bányavállalkozó megoszlása vagyoni kategóriák és az alapfoglalkozás jelezte társadalmi (osztály-) helyzete szerint*⁶⁵

Az 1537—1549 évekből ismert 333 bányavállalkozó közül az 1542. évi hatvanadadó-lajstromban 176 személy volt azonosítható: köztük is tizenöt úgy, hogy többé-kevésbé csak feltételezett lajstrombeli fel-, vagy lemenőikhez, esetleg özvegyükhöz voltak kapcsolhatók.⁶⁵

Vagyoni rétegződésük⁶⁶ kísértetiesen emlékeztet arra a szélsőséges megoszlásra, amit az 1548—1549-ből ismert kohósító vállalkozók termék részesedésében kellett megállapítani. A 176 vállalkozó közül ugyanis

5 fő (2,84 ⁰ / ₀), köztük 1 özvegy, volt vagyontalan
7 fő (3,98 ⁰ / ₀), köztük 5 özvegy, volt törpe vagyonú
98 fő (55,68 ⁰ / ₀), köztük 5 özvegy, volt kis vagyonú
38 fő (21,59 ⁰ / ₀), köztük 1 özvegy, volt közepes vagyonú (alsó fokozat)
16 fő (9,09 ⁰ / ₀), köztük 1 özvegy, volt közepes vagyonú (felső fokozat)
5 fő (2,84 ⁰ / ₀) volt nagy vagyonú
7 fő (3,98 ⁰ / ₀) volt kimagasló vagyonú.

A kisemberek 93,18⁰/₀-nyi zömével szemben a nagy pénzvagyonok képviselőinek (2,84⁰/₀ nagy + 3,98⁰/₀ kimagasló vagyon) 6,82⁰/₀-nyi vékony rétege.

⁶⁴ Függelék: 161, 162. és 166, 165. tétel.

⁶⁵ Ugyenott, 3, 6—9, 26, 35, 41, 45, 48, 51, 67, 78, 114, 145. tétel.

⁶⁶ Jegyzékük, vagyonsoportonként betűrend szerint tagolva az alapfoglalkozás és több más mutató feltüntetésével a Függelékben. Vö. a hatvanadadó-lajstrom adatszolgáltatásának a kritikai elemzését is fentebb a közvetlenül megelőző lapokon.

Még beszédesebbé válnak a számok, ha a vagyoni megoszlást az egyes vagyoni kategóriák alapfoglalkozások szerinti összetételével kapcsoljuk, amint ezt az alábbi táblázat szemlélteti.

Alapfoglalkozás⁶⁷ és %-aránya
Vagyonscsoport és %-aránya

	%	Vagyontalan 2,84%	Törpe 3,98%	Kicsiny 55,68%	Közepes I. 24,58%	Közepes II. 0,09%	Nagy 2,84%	Kimagasló 3,98%	Összesen 100%
Bánya és kohómunkás Kamarai, városi alkalmazott	50,00	2	2	73	11	—	—	—	88
Fuvaros	4,55	—	—	3	3	2	—	—	8
Kézműves	2,27	1	—	3	—	—	—	—	4
Szatócs	14,20	2	3	5	9	5	1	—	25
Kalmár	1,14	—	—	2	—	—	—	—	2
Gyűrűstéri polgár ⁶⁸	1,71	—	—	—	2	1	—	—	3
Ismeretlen foglalkozású	13,63	—	—	—	7	6	4	7	24
	12,50	—	2	12	6	2	—	—	22
Összesen	100,00	5	7	98	38	16	5	7	176

⁶⁷ A Függelékben közölt kimutatás megfelelő tételszámai az egyes foglalkozási ágak rendjében: BÁNYA- ÉS KOHÓMUNKÁSOK: *vagyontalan*: 3 — özv. 5; *törpe vagy*: 10 — özv., 11; *kis vagy*: 13, 15, 16, 17 (?), 18, 19, 20, 21, 22 (?), 23, 24, 26 (?), 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 48, 49, 50 — később kohókerülő, 51 — fia később kohókerülő, 52, 53 (?), 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 82, 83 (?), 84, 85, 86, 87, 88, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 110; *közepes vagy, alsó fokozat*: 111, 120 — 1546-ban kamarai választó, 122, 125, 126, 133, 139, 142, 144, 145, 146. — KAMARAI ALKALMAZOTTAK: *kis vagy*: 25 — nyugdíjas; 80 — özv., 81 — özv.; *közepes vagy, alsó fokozat*: 116 — üzemi, kémlő; 132 — üzemi, ezüstleűző; 148 — üzemi, ezüstleűző segéd; *közepes vagy, felső fokozat*: 150 — orvos, értelmiségi, 155 — üzemi, választó (egy kamarai ellenőr, később kémlő, alább a gyűrűstéri polgárok közt van besorolva); *kimagasló vagy*: (170 kam. kémlő és 171 — alkamaragróf a gyűrűstéri polgárok közt). — FUVAROSOK: *vagyontalan*: 4 — ércfuvarozó, *kis vagy*: 44 — nagyfuvaros, 91 — bányakoocsis, 93 — ércfuvarozó is. — KÉZMŰVESEK: *vagyontalan*: 1 — üvegfúvó, 2 — ötvös; *törpe vagy*: 7 — mészáros, özv., fia bányamunkás, munkavezető volt, 8 — üvegfúvó özv., 12 — asztalos; *kis vagy*: 27 — ötvös, 77 — mészáros, 89 — mészáros özv., férje 1537-ben bányamunkásnak szegődött el, 90 — szabó, 95 — kőfaragó; *közepes vagy, alsó fokozat*: 117 és 118 — mészáros, 141 és 147 — szabó, 119 — szűcs, 134 — szíj-jártó, 136 — nyerges, 138 — lakatos, 140 — kovács (azonkívül két ötvös a gyűrűstéri polgárok közt); *közepes vagy, felső fokozat*: 151, 152, 163 — mészáros, 153 — szabó, 156 — ismeretlen mesterséget űző; *nagy vagy*: 168 — kovács és vízemelő vállalkozó (két mészáros czenkivül a gyűrűstéri polgárok közt). — SZATÓCSOK: *kis vagy*: 47 és 103. — KALMÁROK: *közepes vagy, alsó fokozat*: 128 (egy további kalmár a gyűrűstéri polgárok közt); 131 — a városi mázsa kezelője is volt, 158. — GYŪRŪSTÉRI POLGÁROK: *közepes vagy, alsó fokozat*: 112, 114, 121, 124, 129, 137, 143 (ebből 114 és 121 — ötvös, 124 — kalmárnak vehető szatócs); *közepes vagy, felső fokozat*: 154, 157, 160, 161, 162, 164 (ebből 157 — kamarai ellenőr, 160 — bányamester, 161 — mészáros és vízemelő vállalkozó); *nagy vagy*: 165, 166, 167, 169 (ebből 165 és 166 — mészáros, 169 — külföldön élt); *kimagasló vagy*: 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176 (ebből 170 — volt alkamaragróf, kam. kémlő, 171 — alkamaragróf). — ISMERETLEN ALAPFOGLALKOZÁSÚAK: *törpe vagy*: 6 — özv., 9 — özv., *kis vagy*: 14, 28, 42, 46 — özv. (a néhai férj alapfoglalkozása ismeretlen) 62, 64, 65 (utóbb kamarai ezüstkísérő, majd bányavállalati faktor), 70, 71, 97, 102, 106; *közép vagy, alsó fokozat*: 113 — neve, Drescher, után cséplőnek (molnár kisegítőjének) is elmenne, 115, 123, 127 — volt gyűrűstéri polgár, 130, 135 — özv., *középva-*

⁶⁸ A „gyűrűstéri” fogalmára: Függelék, a 2. rovat magyarázata.

Akadtak a fenti foglalkozásokból a gyűrűstéri polgárok közt is. Így

3 kamarai alkalmazott: egy ellenőr, később kémlő a közepes vagyonok felső fokozatában — 157. tét.; egy kémlő, 1541 előtt alkamaragróf és egy volt alkamaragróf kimagasló vagyonnal — 170 és 171. tét. — Továbbá

5 kézműves: két ötvös a közepes vagyonok alsó fokozatában — 114 és 121. tét.; egy mészáros és egyben vízemelő vállalkozó is a felsőben — 161. tét.; két mészáros nagy vagyonnal — 165., 166. tét. Végül

2 kalmár: egy kalmárkodó szatócs a közepes vagyonok alsó fokozatában — 124. tét. és egy kalmár a felsőben — 158. tét.

Gyűrűstéri polgár volt a bányamester is (160. tét.), aki a kamarától húzta ugyan a fizetését, esküt is tett, de ugyanakkor a városi tanács tagja is volt és végeredményben a tanács autoritásával látta el tisztét; nem vettem számba a kamarai alkalmazottak közt.

Ha a gyűrűstérieket is figyelembe venném, akkor a kamarai alkalmazottak száma a vállalkozók közt 11-re, a kézműveseké 30-ra, a kalmároké 3-ra emelkedne. *Indokolt azonban, még szó lesz róla, hogy a gyűrűstéri polgárokat sajátos osztályhelyzettel bíró különálló rétegnek vegyem.*

A társadalmi, az alapfoglalkozások szerinti megoszlást a vagyoni skálára vetítve, azt látjuk, hogy a vállalkozóknak több mint háromnegyed része, 77,27%, a vagyoni skála közepén a kis vagyonok kategóriájában és a közepes vagyonok alsó fokozatában található. A gyűrűstéri polgárok kivételével nagy egészében ez az általános trend az egyes foglalkozási csoportoknál. A bánya- és kohómunkásoknál 95,45%; a kamarai alkalmazottaknál és a fuvarosoknál 75—75%; a kézműveseknél 56%, a szatócsoknál 81,82%. De míg a bánya- és kohómunkásoknál a további szórás súlypontja az alsóbb kategóriákra, a vagyontalanokéra és a törpe vagyonúkéra esik, a többi csoportnál az inkább a magasabbak felé hajlik. Merőben ellentétes irányzat van a gyűrűstéri polgároknál, akik a hét vagyoncsoport közül a négy felsőben találhatók; 45,83%-uk nagy és kimagasló vagyonnal bírt, míg 54,17%-uk a közepes vagyonok két fokozatába tartozott. A felsőbe 25,00%, az alsóba 29,17%. Kiemelendő az is, hogy „nagy”- és „kimagasló” vagyona egy „nagy” vagyonú kovács és vízemelő-vállalkozó, Peheim János, kivételével csak 11 gyűrűstéri polgárnak volt; ezt a kovácsot is, bár háza a Gyűrűs téren kívül esett, a gyűrűstéri polgárokat megillető előjogokban részesítették.⁶⁹

A 176 főnyi összlétszámra vonatkoztatva a két legfelsőbb vagyoni kategória tizenkét vállalkozójának, a pénzvagyon képviselőinek az arányszáma 6,82%. A közepes vagyonok felső fokozatára, amit átmeneti kategóriának tekintek a kisebb és a magas vagyonosság között, 16 fő = 9,09% esik. — A vagyoni skála közepén, a kis vagyonok és a közepesek alsó csoportjában, van — már említettem — a vállalkozók 77,27%-a. A két legalsóbb kategória, a törpe vagyone és a vagyontalanoké, ismét csak 6,82%. Feltűnő a bánya- és kohómunkások soraiból kikerült vállalkozók rendkívül magas, kerekén 50%-os hányada, 88 fő 176 vállalkozó közül. Az ő részvételük emeli tulajdonképpen a vagyoni megoszlás tengelyévé a mérsékelt vagyonosságot. Utánuk, bár messze lemaradva, a gyűrűstéri polgárok, a kézművesek meg az ismeretlen foglalkozásúak következnek. Számuk 24, 25, 22 fő. A kamarai alkalmazottak (8 fő) a 4 fuvarossal, 2 szatóccsal, 2 kalmárral együtt sem adják ki az egész személyi kör tized részét.

Hogy az egyes társadalmi kategóriák, vagy azok különböző vagyonossági lépcsői miként viszonyulnak a termelő munkafolyamathoz, ki volt a tőkés, ki a

⁶⁹ Részletesebben az itt már nem közölt következő fejezetben.

nem-tőkés vállalkozó, erre az alapvető kérdésre, ha sok minden megvilágosodik is, egyértelmű választ az alapfoglalkozás és a vagyon koordinátáiról az ismert arányszámok alapján még nem igen lehet leolvasni. Az utóbbiakból elénkrajzolódó strukturális képet a termékhányad egybevetésével próbálom élesebbé tenni, annak firtatásával, hogy az egyes kategóriák vállalkozásuk, a hasznosító birtoklás révén mekkora részt tudtak maguknak kifogni a bányakincsből.

Társadalmi rétegek és a bányakincs kitermelése (hasznosító birtoklása) az össztermék megoszlásának a tükrében

A bányakincs, a bányaeredetű nemesfém társadalmi elosztásának a mennyiségi felmérését a vállalkozás 1542. évi osztályképletének és az 1548—1549. évi termékmegoszlásának az egybevetésével kísérlem meg. Előbbinek az azévi hatvanadadó-lajstrom a forrása, utóbbié az 1548—1549. évi beváltási napló, illetőleg a belőle összeállított „vállalkozó-statisztika”. A két adatszolgáltatás személyi köre elég szűkösen fedi egymást. Mindössze negyven, egy további kiegészítéssel negyvennyolc⁷⁰ azoknak a vállalkozóknak a száma, akiknek egyfelől — a hatvanadadó-lajstromból — meg volt határozható a társadalmi hovatartozása és a vagyoni állapota, másfelől pedig, az 1548—1549. évi beszolgáltatásból, ismert az összterméknek reájuk eső hányada is.⁷¹ Társadalmi állásuk szerint gyűrűstéri polgárok (gyűrűstéri házak tulajdonosai), kamarai és városi alkalmazottak, kézművesek, kalmárok, bánya- vagy kohómunkások, és akad, akinek az alapfoglalkozása nem ismert.

A következőkben adom e társadalmi csoportok (foglalkozási ágak) személyi összetételét és az 1548—1549. évi össztermék értékéből reájuk eső hányadot.

A gyűrűstéri polgárok 24 főnyi vállalkozó-csoportjából tizennégyen tűnnek fel az 1548—1549. évi beváltók közt:

a 7 kimagasló vagyonúból	6 fő
a 4 nagy vagyonúból	3 fő
a közepes vagyonok felső fokozatának 6 vállalkozójából	3 fő
a közepes vagyonok alsó fokozatának 7 vállalkozójából	2 fő
összesen	14 fő

A 14 vállalkozó a beváltott nemesfém értékén mérve az alábbi hányadokkal részesedett az 1548 : II—1549 : I. félévi össztermékből.⁷²

⁷⁰ I.d. alább 568—571. l.

⁷¹ Vállalkozó-statisztika 6.

⁷² A név után álló római szám a beváltó személy (esetleg birtokelődje, felmenője) 1542. évi vagyonsorozatát jelzi: I = vagyontalan; II = törpe vagyon; III = kis vagyon; IV = közepes vagyon, alsó fokozat; V = közepes vagyon, felső fokozat; VI = nagy vagyon; VII = kimagasló vagyon. A zárójelben álló arabszámok közül az első a Függelék megfelelő tételére utal. a gondolatjel után álló pedig a Vállalkozó-statisztika 6-ra. Az értékhányad összegénél a Vállalkozó-statisztika 7 féldénáriyi töredékeit nem vettem figyelembe; ezek összesen 14 d-t tesznek ki. A százalékos arányszámok az évi össztermék 1 777 773,66 f-nyi értékére vonatkoztatandók; utóbbiban a $\frac{1}{2}$ d-ok ($28 \times \frac{1}{2} d = 14 d$) is bennefoglaltatnak.

*Nagy hozammal (4001—45 000 f)*⁷³

Hilleprandt Péter, illetőleg utódai VII. (171—13 és 17) ⁷⁴	23 914,30 f = 13,45%
Öder Simon VII. (172—29)	43 605,66 f = 24,53%
Salius Jeromos VII. (173—38)	11 231,75 f = 6,32%
Schall Konrád VII. (174—40)	17 125,15 f = 9,63%
Schlaher Quirin VII. (176—43)	42 223,85 f = 23,75%
Markusch Bálint, illetőleg fia Miklós V. (161—24)	5 305,96 f = 2,99%
Összesen	143 406,67 f = 80,67%

Közepes hozammal (301—3000 f)

Fasch vagy Salay István illetőleg fia, János VI. (165—4)	1 869,44 f
Moldner vagy Fleischer Jeromos VI. (166—25)	2 041,57 f
Nadler Farkas VI. (167—26)	679,92 f
Nikusch Lénárd V. (162—28)	625,34 f
Schappellmann János IV. (137—41)	389,90 f
Összesen	5 606,17 f = 3,15%

Kis hozammal (2—300 f)

Bartfelder Tádé VII. (170—2)	149,29 f
Kringl Sebald V. (157—21)	134,41 f
Herman Márkus IV. (121—15)	71,27 f
Összesen	354,97 f = 0,20%

A 14 gyűrűstéri vállalkozó együtt 149 367,81 f = 84,02%

A Gyűrűs tér részesedéséhez számítandó még Ungerfeindt András szabó tétele is, aki csak 1542 után tett szert gyűrűstéri ingatlanra,⁷⁵ 1548—1549-ben azonban már gyűrűstéri polgár volt. Beszolgáltatott ekkor:

Közepes hozammal (301—3000 f)

Ungerfeindt András IV. (147—51) 568,60 f = 0,32%

A vele 15 főre szaporodott gyűrűstéri bányavállalkozók együttes termék-hányada 149 936,41 f, az évi összterméknek 84,34%-a.

*

A 8 kamarai alkalmazott közül ketten szerepelnek az 1548—1549. évi beváltók közt, és pedig:

⁷³ A hozam nagysága szerinti (előforduló) kategóriák értékhatárai: nagy hozam = 4000—45 000 f; közepes hozam = 301—3000 f; kis hozam = 2—300 f.

⁷⁴ Az értékösszegre nézve ld. *Paulinyt*, I a 82—83. l-on.

⁷⁵ 1542-ben még bérlakó Nikusch Lénárd házában, míg a mészárszékek szomszédságában állott házát özvegy anyja lakta.

Kis hozammal (2—300 f)

Prenner Erasmus IV. (132—34)	257,49 f
Winter András IV. (148—52)	246,24 f
Összesen	503,73 f = 0,28%

A *kézműves* vállalkozók 25 főnyi csoportjából hárman váltottak be 1548—1549-ben nemesfémet:

Közepes hozammal (301—3000 f)

Sattler János IV. (137—37)	636,41 f
Ungerfeindt András ⁷⁶	—
<i>Kis hozammal (2—300 f)</i>	
Pehaim János VI. (168—31)	56,01 f
Goltschmidt János III. (27—10)	38,82 f
Összesen	731,24 f = 0,41%

A 3 *kalmár* közül 1548—1549-ben egy váltott be nemesfémet:

Közepes hozammal (301—3000 f)

Praun Gáspár IV. (131—33) ⁷⁷	2893,42 f = 1,63%
---	-------------------

A *szatócsok* és a *fuvarosok* köréből ismert két, illetőleg négy bányavállalkozó egyike sem tűnik fel az 1548—1549. évi beváltók közt.

A 22 *ismeretlen alapfoglalkozású* vállalkozó közül 1548—1549-ben ketten váltottak be nemesfémet.

Kis hozammal (2—300 f)

özv. Grondel Zsuzsanna, illetőleg fia, Grande	
Gáspár II. (9—11)	96,26 f
Unger János III. (102—50)	256,62 f
Összesen	352,88 f = 0,20%

Az alapfoglalkozásuk szerint *bánya- vagy kohómunkásként* ismert 88 bányavállalkozóból a hatodrésze sem tűnik fel az 1548—1549. évi beváltók között. A beváltó 16 fő:

Nagy hozammal (4001—45 000 f)

Tischler János, illetőleg fia, Farkas IV. (145—49)	4182,78 f = 2,35%
--	-------------------

⁷⁶ 1548-ban már mint gyűrűstéri polgár vált be; feltehetőleg Braun Gáspár özvegyével kötött házassága révén lett gyűrűstéri polgárrá. Vö. 565. l.

⁷⁷ Kalmár mivoltára abból következtetek, hogy a harmincas években a városi vasmáza bérlője volt.

Közepes hozammal (301—3000 f)

Kunigsperger Márton IV. (125—23) 646,66 f = 0,36%

Kis hozammal, de a létminimum⁷⁸ feletti értékhányaddal (45—300 f)

Demian János III. (19—57) 84,94 f

Hendtschuch Szaniszló II. (31—14) 112,80 f

Kanßwoll Bálint III. (40—18) 68,75 f

Schlemmer Mátyás III. (85—44) 91,14 f

Groß János IV. (120—12)⁷⁹ 183,01 f

Összesen 540,64 f = 0,31%

Kis hozammal, a létminimumnál kisebb értékhányaddal (2—45 f)

Berscher (Barchan) György III. (17—3) 7,19 f

Cseh (Zech, Czech) János III. (18—107) 2,24 f

Ficzko (Fieczko, Fyczko) Máté vagy Mátyás
(Mathes) III. (22—4) 14,00 f

Holy Miklós, illetőleg fia, Jakab III. (35—67) 8,75 f

Katscher Simon illetőleg fia, György III.
(41—71) 2,72 f

Koller Tamás, illetőleg fia, Ferenc III. (45—73) 9,89 f

Kunigsperger András III. (55—76) 7,68 f

Prodytsch (Pradtesch) Márton, illetőleg fia
Tamás III. (78—92) 13,16 f

Soffa, Péter özvegye III. (94—47) 3,08 f

Zirnj (Zuran) János III. (110—54) 15,53 f

Összesen 84,24 f = 0,05%

A 17 vállalkozó együttes értékhányada 5454,32 f, ami az összterméknek mindössze 3,07%-a.

Összegezés:

A 15 gyűrűstéri vállalkozó együttes termék- hányada	149 936,41 f = 84,34%
A 2 kamarai alkalmazotté	503,73 f = 0,28%
A 3 kézműves vállalkozóé	731,24 f = 0,41%
Az egyetlen kalmaré	2 893,42 f = 1,63%
A 2 ismeretlen alapfoglalkozásúé	352,88 f = 0,20%
A 17 bányá- és kohómunkásé	5 454,32 f = 3,07%
<hr/>	
A 40 vállalkozóé együttesen	159 872,00 f = 89,93%

*

⁷⁸ A létminimum határát 45 f beváltási értékkel határoztam meg.

⁷⁹ 1546 óta kamarai választó (*Paulinyi, I: Adatsorok 7. sz., 69. tétel*); eredeti foglalkozása szerint vájár volt.

Ezek az arányszámok még tovább is finomíthatók. A foglalkozással jelzett osztályhelyzet ugyanis egyik-másik esetben — igaz, itt már a vagyonosság mutatója nélkül — annál a 43 kohósító vállalkozónál is megállapítható, akiknek neve az 1542-ből ismert 176 bányavállalkozó közt nem található. Nyolc főről van szó.

Gyűrűstéri polgár volt közülük:

Kárl Vid (0—19) ⁸⁰	15 216,03 f
Nikusch János (0—84) ⁸¹	77,85 f
Összesen	15 293,88 f = 8,60 ⁰ / ₁₀

⁸⁰ Kárl (Karl) Vid, Kherl másként Krempl Mátyásnak (Mates, Matzko) volt a fia, akinek özvegyét 1537-ben vagy röviddel előtte Schlaher Quirin vette feleségül és lett e házasság révén gyűrűstéri polgárrá. Vid 1545-ben még kiskorú, de már 1548 előtt elérvén a nagykorúságot átvette mostohaapjától atyai javait. 1548-ban már mint „erdőpolgárt” (waldbürger) emlegetik, akinek saját bánya- és kohóvállalata volt. De rövidesen Boroszlóba költözik és 1551. április 18-án már mint boroszlói tanácsúr selmecebányai egész bányabirtokát eladta mostohaapjának, Schlaher Quirinnak. — *Adatok*: Schlaher első ízben az 1537. évi adólajstromban tűnik fel (Sb. Acta. 1537: Losungsregister, Quartale 2) mint a plebánia (Achatius pfaff lakta) házsomszédja. Háza eszerint a Gyűrűstér felső ágán a későbbi Szent Háromság téren a délnyugat felé éke házsornak volt a legelső háza. Az örökösök e házat 1568-ban az akkor már evangélikus egyháznak ajándékozták. Ma a középkori plebánia telkével együtt a XIX. század elején épült ún. Sembery-ház telekkomplexumának a része. (*Breznyik, János*: A selmecebányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története, I. füzet. Selmecebánya, 1883, 25—26. l.). Mostohaafiáról, Vidről (Veit) 1544 nyarán hallani először, amikor Sziléziába utaztában a bányavárosi kalmárokból álló karavánon az árvai várkapitány emberei ezüstesempészés gyanújával rajta ütöttek és Videt, kinek már halálhíre is kelt, a besztercebányai Preiß Jánossal és másokkal együtt Árva várába fogságra vetették (Sb. Acta, 1544: június 20, Besztercebánya tanácsa, július 14, Körmöcbánya tanácsa, szeptember 14, Karl Vid és Preiß János). Szülőatyja nevét a selmecebányai tanácsnak Schlaher javainak lefoglalása ügyében Mária özvegy királynéhoz intézett felterjesztése őrizte meg; a tanács azzal is érvelt az elrendelt vagyonzárlat ellen, hogy a kérdéscs javak nem egyedül Schlaher Quirinéi, „sonder auch seiner hausfrauen und derselben und ires vorigen hauswirts Mathes Kherl seligen verlassenen erben zugehörig” (Sb. Acta, 1545: szeptember 15.). Kherl Mátyás „Krempl” névváltozatára az egyetlen támpont, hogy Schlaher a negyvenes évek elején a kamaránál kiegyenlítette Krempl Mátyásnak (Mathes) Hilleprandt alkamargráf idejéből fennállott tartozását (*Paulinyi, I*: Adatsorok, 7. sz. 134. tét. és jegyzete). A feltevést támogató további mozzanat, hogy Krempl Mátyás eltűnése a selmecebányai bányavállalkozók sorából és Schlaher Quirin megjelenése Selmecebányán időben szorosan kapcsolódik egymáshoz. Krempl Mátyás az 1522, 1534—1537 években fennmaradt félbér-lajstromokban (Halblohnregister) utoljára az 1536. szeptember 24-iben szerepel személy szerint, mint bér munkásokat foglalkoztató bányavállalkozó. Az 1537. június 23-i már csak a vállalata (Mathieß Krempels handel) munkásait veszi számba, a bányavállalatok által lerótt adó („Puxengeld”) 1537. július 29-i jegyzékében (Sb. Acta 1537) már az asszony neve alatt van a 29,18 f-nyi hozzájárulás bevezetve. Ugyanebben az évben tűnik fel először Schlaher Quirin neve is az adólajstromban (ld. fentebb). — Krempl Mátyás Szent Antal felé esett kohóját egy 1543. évi tanúvallomás is említi, (Sb. Tanúvallomások jkve 59—60. l.), viszont Schlahernek ugyancsak volt erre felé egy kohója (Sb. Acta, 1542, Halblohn, töredék), az 1543. évi tanúvallomás is nyilván erre vonatkozik, csak éppen az eredeti tulajdonos nevén említi. Krempl Mátyás egyébként 1525-ben művelési jogosítványt kapott egy közelebről meg nem jelölt altárnára. Az 1536. május 13-iki félbér-lajstrom (Halblohnreg.) fogalmazványából, az 1537. évi „Losungsregister”-ből (Quartale 2.) és az 1542. évi hatvanadadó-lajstromból ismerjük a vejét is: MaczBko des Krempl ayden, Matzkhö Krempl, Matheus gener Crempolini; bányamunkás volt, 1536-ban a Glanzenbergen 70 d hetibérrel. A család egy másik ágán Bernát 1518-ban városi bíró volt, 1523-ból három leány és egy fiú unokája ismert; a fiú, Bernát, ekkor külföldön tartózkodott, a lányok közül Anna Klein Jánosnak, Zsófia bizonyos Farkasnak volt a hitvese, Borbála hajadon volt (Sb. Stadtbuch, 1486—1575, 17. és 137—138. l.). Ismert egy Kerl György is, 1534-ben az ún. „Hochhaus”-nak (a mai II. 61. számú ház telektömbjének egyik része) volt a házsomszédja az egyik oldalon, a másikon pedig Siebenbürger Cherubin (ugyanott, 163. l.). Kárl Vid 1548-ban már a saját kezére gazdálkodik; „erdőpolgárnak” mondják, bányarészeket, kohót vásárolt. De rövidesen Boroszlóba költözött és 1551. április 18-án már mint ottani városi tanácsúr selmecebányai egész bányabirtokát eladta mostohaapjának, Schlaher Quirinnek (*Péchy, 81*, Bányaművelés 1884, I. 215., 223., 235. l.).

*Városi alkalmazott*Saltzer Gergely (0—39)⁸² 37,36 f = 0,02%*Kalmár—külföldi*Geiger Márton (0—8)⁸³ 46,83 f = 0,03%*Kézműves*Kandelgiesser Máté (0—69)⁸⁴ 21,41 fZimmermann Simon (0—108)⁸⁵ 32,20 f

Összesen 53,61 f = 0,03%

⁸¹ Nikusch János, a hatvanadadó-lajstromból (Sb. 30.) ismert Nikusch Lénárd gyűrűstéri polgár és városi esküdt fivére. (Sb. Tanúvallomások jkve. 99—100. l.) Ő maga elajstromban nem tűnik fel. Feltehetőleg azért, mert ekkor még egy fedél alatt lakott az apósékkal. Felesége Haller Jánosnak volt a mostohalánya; Haller 1543. július 14-én adta ki nekik az ingóságokból járó negyedrészüket; a kiadott ingóságok jegyzéke: Sb. Acta, 1543 sub dato (a jegyzék két rovatcíme: „Vermerckt was Hans Nicosch und sein hausfrau auf irem fiertel entphangen haben” és „Vermerckt, was mier, meinem sun und der Brigedel pleibt”). Haller János 1536-ban Sybenbürger Mihály özvegyével, Schneider Katalinnal kötött házassága révén lett selmeci gyűrűstéri polgárrá. A házasságkötés időpontjára abból lehet következtetni, hogy Sybenbürger Mihály utoljára az 1533. évi felbérlejstromban szerepel, míg az 1536. években már Haller János neve tűnik fel. Az özvegy két leánygyermeket hozott első házasságából, a másik közülük, Brigedel, Schall Konrádnak lett a felesége. (Kgn. Maria. nr. 424 fol. 132r: Haller János 204,90 d-nyi kamarai tartozása felől „Conuradt Schall anstatt seiner hausfrauen, gedachts herr Hallers stieftochter, dieweil er gemelte gueter in possession hat” kiegyezett a királyi biztosokkal; időpont: 1548. július 1.—november 22. közt). Nikusch János bányavállalkozói tevékenységére vonatkozó adatok: Sb. Acta, 1544. július 10, Besztercebánya, Draxler Lénárd bíró. Sb. Tanúvallomások jkve. 99—100. l. 1543. *Péché Antal*: A selmeci bányavállalatok története, I. 1650-ig. Selmecbánya, 1884, 396. l. (továbbiakban mint Péché, 81, Bányavállalatok idézve). — 1548. október 28-án Nikusch János 200 forintot megvette a kamaraudvarral átellenben állott Rosel-féle házat (*Péché Antal*: Alsó-Magyarország bányamívelésének története, I. Budapest, 1884, 205. l. a továbbiakban mint Péché, 81, Bányamívelés idézve). A helymegjelölés szerint a gyűrűs tér alsó részének az utolsó háza lehetett. Rosel Lőrincnek a házat az 1542. évi hatvanadlajstrom is e tájon, a harmadik negyedben veszi számba (Sb. 1542: 580). Feltehetőleg azzal az egykori Lutz-féle házzal azonos, amelyet a vejével, Unger Gergellyel kötött 1531. évi osztályszerződésben Rosel Lőrinc a maga s örökösei kizárólagos tulajdonaként tartott meg, s amely a szerződés szavai szerint: „hie in der statt Schemnitz gelegen” azaz nem a suburbiumban, hanem a Gyűrűs téren állott (Sb. Stadtbuch, 1486—1575, 143—145. l.). Nikusch János e ház megvétele óta tekinthető gyűrűstéri polgárnak.

⁸² Saltzer Gergely Saltzer Andrásnak volt a fia, 1542-ben ő rendezi apjának a kamarai tartozásait (*Paulinyi, I*: Adatsorok 7. szám, a 256. tét. jegyzete). Míg apja főfoglalkozásában hosszú éveken át a kamarának volt a választómestere, Gergely 1545—1546-ban a városi vasmáza kezelője (elszámolása: Sb. Acta, 1545) volt. Az 1542. évi hatvanad-lajstromban nem szerepel, jóllehet kamarai művelési hitelt maga is felvett ebben az évben (*Paulinyi, I*: Adatsorok, 7. szám, 257. tétel). Feltehetőleg ekkor még özvegy édesanyjával (Sb. 723) lakott együtt. Az 1541. évi összeírásban (Sb. Acta, 1541: 2. viertel) még apja Saltzer András szerepel. Gergely 1550-ben az „Unterfuchsloch” bánya részese (Péché, 81, Bányamívelés I, 212. l.).

⁸³ Geiger (Geyger) Mártont hol ulmi, hol bécsi lakosnak mondják. 1544-ben tűnik fel első ízben mint vállalkozó Selmecbányán. A negyvenes évek második felében több bányaműnél volt érdekelve.

⁸⁴ Neve után vettem önöntő kannakészítőnek.

⁸⁵ Neve után vettem ácsnak.

Bánya- és kohómunkás

Schmidt Márton (0—45) ⁸⁶	46,13 f
Schittersperger Márton (0—94) ⁸⁷	21,13 f
Összesen	67,26 f = 0,04 ⁰ / ₀
A 8 vállalkozó együttes értékhányada	15 498,94 f = 8,72 ⁰ / ₀
Figyelembevételükkel a meghatározható társadalmi kategóriák részesedése a következőképpen alakul:	
Gyűrűstéri polgárok (17 fő)	165 230,29 f = 92,24 ⁰ / ₀
Kispolgárok (nem gyűrűstérik):	
Kamarai és városi alkalmazott (3 fő)	541,09 f = 0,30 ⁰ / ₀
Kalmár (2 fő, az egyik külföldi)	2 940,25 f = 1,66 ⁰ / ₀
Kézműves (5 fő)	784,85 f = 0,44 ⁰ / ₀
<i>Ismeretlen alapfoglalkozású</i> (2 fő)	352,88 f = 0,20 ⁰ / ₀
Kispolgárok összesen (12 fő)	
4 619,07 f = 2,60 ⁰ / ₀	
<i>Bánya- és kohómunkások</i> (19 fő)	5 521,58 f = 3,11 ⁰ / ₀
Összesen 48 fő a 81 beváltó közül	175 370,94 f ⁸⁸ = 98,65 ⁰ / ₀

*

A további 33 beváltó (kohósító) vállalkozó, akinek mi bizonyosat sem tudni a társadalmi helyzetéről, az évi össztermékből együttesen mindössze 2 402,59 f-tal,⁸⁹ azaz 1,35⁰/₀-kal részesedett. Ez a már magában véve jelentéktelen hányad is felette szélsőségesen oszlott meg a beváltók nagyságrendi kategóriái közt.

Két közepes hozamú vállalkozóra ⁹⁰ esett (fejenkénti átlag 867,15 f.)	1 734,31 f = 0,98 ⁰ / ₀
Négy kis hozamú vállalkozónak ⁹¹ a 45 f-nyi létminimumot meghaladó hányada együt- tesen volt (fejenkénti átlag 67,08 f)	268,33 f = 0,15 ⁰ / ₀

⁸⁶ Schmitt Mártont azonosnak vettem az 1543. évi hasonló névű túrzó-jogosítványossal, és azzal a Schmidt Mártonnal, akit a kamarai hátralékos adósok nyilvántartása a „Hof” nevű bányadűlő lakójának mond és Bartfelder idejéből eredő 6 f, meg 1542—1543-ból eredő 10,89 f tartozással tart nyilván. Az 1542. évi hatvanad-lajstromban nem találom. Mint bányadűlő lakóját vettem fő foglalkozása szerint bányásznak (bányakovácsnak).

⁸⁷ Schittersperger Márton neve arra utal, hogy Kisbánya—Schüttersperg bányatelepről származott. A Selmechez tartozott korabeli két bányatelep, Hodrus- és Kisbánya lakóit, ha csak a forrás kifejezetten nem más foglalkozást jelöl meg, általában bánya- és kohómunkásoknak vettem, így Schittersperger Mártont is.

⁸⁸ Az összeg a 1/2 d-nyi töredékek nélkül értendő; ezek figyelembevételével 175 371,03 f lenne.

⁸⁹ Az összeg itt is hasonlóan a 88. jegyzet alattihoz a 1/2 d-nyi töredékek nélkül értendő; ezek figyelembevételével 2402,63 lenne.

⁹⁰ „Vállalkozó-statisztika, 6: 64. és 79. tétel: Hagen János (938,10 f), Manbeck Boldizsár (796,21 f).

⁹¹ Ugyanott, 70, 103, 104, 106. tétel: Kapolko Jakab, Unger Jakab, Ußkordt Mihály, Viktorin György.

Huszonhét kis hozamú vállalkozó ⁹² létmini- mumnál kisebb termékhányadának az értéke együttesen volt (fejenkénti átlag 14,78 f)	399,95 f =	0,22%
Összesen	2 402,59 f =	1,35%

Az alábbi táblázat az egyes társadalmi kategóriák vállalkozóinak a nagyságrendi megoszlását mutatja.

I. = a nagyhozamú vállalkozók, 4000—45 000 f értékű termékhányaddal;
II. = a közepes hozamú vállalkozók, 301—3000 f-nyi termékhányaddal;
III. = a kis hozamú vállalkozók, 2—300 f-nyi termékhányaddal; itt a csillagos számjegy azoknak a száma, akiknek termékrészesedése a 45 f-tal számított létminimumot sem ütötte meg.

Társadalmi csoport	Nagyságrendi kategória			
	I	II	III	Összesen
Gyűrűstéri polgár	7	6	4	17
Kamarai, városi alkalmazott			2	
			1*	3
Kalmár		1	1	2
Kézműves		1	1	
			3*	5
Ismeretlen alapfoglalkozású			2	2
Bánya- és kohómunkás	1	1	6	
			11*	19
Összesen	8	9	16	48
			15*	
Az ismeretlen osztályhelyezettű 35 vállalkozóból		2	4	
			27*	33
Mindkét csoport együtt	8	11	20	
			42*	81

A fentebb részletezett mennyiségi felmérés az 1548—1549. évi 81 beváltó (kohósító) bányavállalkozó közül negyvennyolcnak az adataira épült. A teljes személyi körnek ez 59,26%-a. Nem jelentéktelen hányad, mégis egy része csupán az egésznek, míg egy nem kevésbé magas hányadnak, a 81 beváltó jó 40%-ának (40,78%) a részesedését az elemző kibontásnál az osztályhelyzet tényszerű ismeretének a hiányában nem vehettem figyelembe. Ekkora kiesés mellett persze nem

⁹² Ugyanott, 6—7, 56, 65, 66, 68, 72, 74, 75, 80—83, 85—89, 91, 93, 96—98, 100, 105, 109, 110. tétel. A nevek a tételek sorrendjében: Gaudj Jakab és Mátyás, Balada Pardel, Herscher (Herschán?) György, Hickl János, Holupkj András, Kmedt János, Krischko Mátyás (Máté?), Kudj Jakab, Matte Borbála, Melicher, Michl János és Lőrinc, Ordely István, Pastell Kristóf, Pastir Máté, Peer György, Péter (Petter), Pleben (Bleba) Jakab, Puball András, Schlundra Jakab és János, Starck Zirfus, Stupba Gergely, Valten Mihály, Zipser Zirfus, Zirnj Gáspár.

valami magától értetődő, hogy az így megállapított viszonyszámok vonatkoztathatók lennének a személyi kör egészére is. Nincs azonban semmi akadálya ennek az adott esetben, amikor a számok elemző kibontása többek közt azt is mutatja, hogy az összterméknek nem kevesebb mint 98,65%-a annak a 48 vállalkozónak a kezén ment keresztül, akiknek az osztályhelyzete történetesen meg volt állapítható. Az összterméknek további 33 vállalkozóra eső 1,33%-a elhez képest annyira jelentéktelen, hogy az, mégha az osztályhelyzet ismeretében fel is lenne az egyes társadalmi csoportok közt osztható, a vállalkozásnak a 98,65%-nyi rész megoszlásában tükröződő társadalmi képletét érdemlegesen nem módosíthatná. A rész az egész helyett is híven beszél.

Az eredmény különben — előre bocsáthatom — nagy egészében igazolja az első elemző kísérletből, a vállalkozók nagyságrendjének az értelmezéséből leszűrt munkahipotézisemet.

Osztályhelyzete szerint a 48 bányavállalkozó három csoportra oszlik. A gyűrűstéri polgároké az egyik. A soraikból kikerült vállalkozók száma 17.⁹³ A másik csoport a különféle polgári foglalkozásból élő kispolgároké, ide sorolva a kamara tiszteseit és üzemi alkalmazottait is, azzal a 2 vállalkozóval együtt, akiknek alapfoglalkozása nem ismeretes. Együttes számuk 12. A legnépesebb a harmadik csoport, a bánya- és kohómunkások soraiból feltörekvő vállalkozóké, 19 fővel. A három társadalmi kategória százalékos viszonyismái: gyűrűstéri vállalkozók: 35,42%; kispolgári: 25,00%; bánya- és kohómunkás: 39,58%.

Az évi össztermék 177 773,66 f-nyi értékén mérve a gyűrűstéri vállalkozók csoportja 92,94%-os (=165 230,29 f) részesedésével és 9749,04 f fejenkénti átlagával a bányakincs hasznosító birtoklását valósággal kisajátította. A bánya- és kohómunkásvállalkozók a maguk 3,11%-ával (=5521,58 f) és 290,61 f. fejenkénti átlaggal ennek harmincad részét se tudták kifogni maguknak. A kispolgári csoport 12 tagjára meg már csupán 2,60% (=4619,07 f) esett, fejenként átlagosan 355,31 f-tal.⁹⁴ A fejenkénti átlagok alkalmasak arra, hogy az egyes csoportoknak a társadalmi termékből és azon keresztül a termelésből is kivett részét közvetlenebb, az egybevetést megkönnyítő formában érzékeltessék. A valóságos termékmegoszlás azonban a három társadalmi kategórián belül az átlagtól erősen távolodó szélsőséges értékeket mutat.

A gyűrűstéri vállalkozók közül heten váltottak be nagy hozamnak számító nemesfém-mennyiséget, hatan közepeset, négyen meg csak kis hozam számba menőt.⁹⁵

A 7 nagyhozamú vállalkozó egyike, Markusch Bálint, illetőleg fia, Miklós 2,98%-os (5305,96 f) hányadával csak amolyan sereghajtónak tűnik az igazi nagyvállalkozók uszályában. Mert az egész helybeli nemesfém-termelést igazából a másik hat gyűrűstéri tartotta kezében. Ugyanazok, akik rendszeres, az egész esztendő kitöltő üzemvitelükkel már az első elemzésnél magukra vonták a figyelmet.⁹⁶ Az összterméknek ugyanis nem kevesebb mint 86,24%-a (153 316,74 f értékben) Öder Simon, Schlaher Quirin, a Hilleprandt-féle vállalat, Schall Konrád, Kárl Vid és Salius Jeromos kezén futott át. Ez is úgy, hogy az egész termelésnek

⁹³ A gyűrűstéri polgárok együttes száma 42 lehetett.

⁹⁴ Ld. az idevágó összesítést az 570. l.-on.

⁹⁵ Ld. 564—570. l. mindhárom társadalmi kategória itt szóbjövő adatainak a kibontásával.

⁹⁶ Hilleprandt Péter birtokutódai: Haller Farkas, majd Hilleprandt Pétert túlélő anyja, id. Hilleprandt Péter özvegye Borbála az egy esztendőre eső 51 munkahétnek mindegyikében szerepel mint fémbeváltó. Hasonlóképpen Kárl Vid, Öder Simon és Schlaher Quirin. 49 hétben Salius Jeromos és 47-ben Schall Konrád.

majd felerészét — 48,28%-át — két vállalkozó, Öder és Schlaher, egymagában ellenőrizte. Fejátlaguk, a hatuké, 25 552,79 f, ha a sereghajtó Markuscht is vesszük, 22 660,38 f. A szélső értékek: 5305,96 f (Markusch) és 43 605,66 f (Öder).

A 6 közepes hozamú vállalkozó együttes hányada: 3,47% (= 6174,77 f); fejátlaguk 1029,12 f; a szélső értékek: 389,90 f (Schappelmann) és 2041,57 f (Moldner).

A 4 kishozammal végzett vállalkozóra együttesen 0,24% (432,82 f) jutott, fejátlaguk: 108,20 f; a szélső értékek: 71,27 f (Herman) és 149,29 f (Bartfelder).

A 12 kispolgári vállalkozó nagyságrendi megoszlása: közepes mennyiségű hozamot váltott be kettő (1 kézműves, 1 kalmár); a többi tíz csak kis hozamot ért el, akik közül hatnak (2 kamarai alkalmazott, 1 kézműves, 1 kalmár, 2 ismeretlen alapfoglalkozású) a fejenkénti átlaga meghaladta a létminimumot, négyüké (3 kézműves, 1 városi alkalmazott) azonban ez alatt maradt. A mutatók: 1. A két közepes hozamúnál az együttes hányad: 1,99% (3529,83 f); a fejátlag: 1764,91 f; szélső értékek: 636,41 f (Satler) és 2893,42 f (Praun). 2. A létminimumot kitermelő 6 kishozamú beváltónál az együttes hányad: 0,54% (959,45 f); a fejátlag: 159,66 f; a szélső értékek: 46,83 f (Geiger) és 257,49 (Prenner). 3. A létminimum alatt maradt 4 kishozamúnál az együttes hányad: 0,07% (129,79 f); fejátlag: 32,45 f; szélső értékek: 21,41 f (Kandelgiesser) és 38,82 f (Goltschmidt).

A bánya- és kohómunkás vállalkozók csoportja 1 nagy, 1 közepes és 17 kishozamú beváltóból állt. A csoport 3,11%-nyi (= 5521,59 f) termékrészének a megoszlása a legszélsőségesebb a három társadalmi kategória között. Az egyetlen nagy- és az egyetlen közepes hozamú vállalkozó ugyanis a 3,11%-ból annak majd kilenczét részét fogta ki magának. A nagyhozamú 2,35%-ot (= 4182,78 f), a közepes hozamú 0,36%-ot (646,66 f). A 17 kishozamú vállalkozó ezzel szemben 692,14 f értékben az évi összterméknek mindössze 0,40%-át termelte ki. Ezt is úgy, hogy csak hatuknak sikerült a létminimumnál (45 f) magasabb hozamot elérnie, míg tizenegy mégcsak a létfenntartáshoz szükséges értéket sem tudta kitermelni. A két csoport mutatói: 1. A létminimum felett termelő 6 kishozamú vállalkozó együttes termékhányada: 0,34% (= 586,77 f); a fejátlaguk: 97,79 f; szélső értékek: 46,13 f (Schmitt Márton) és 183,01 (Groß János). 2. A létminimum alatt termelő 11 kishozamú beváltó együttes hányada: 0,06% (105,37 f) volt; a fejátlaguk: 9,58 f; a szélső értékek 2,24 f (Czech János) és 21,13 f (Schittersperger Márton).

A számok sokféle összefüggéséből itt kettőt emelnék ki.

Már első ránézésre is szembeötlik a nagy bányahozam és a nagy vagyonszoros párhuzama. Az 1548—1549-es üzemi év hat legnagyobb beváltója közül 1542-ben öten — Schall, Schlaher, Öder, Hilleprandt, Salius — két másik gyűrűstéri polgárral együtt a város legnagyobb adófizetői, lerótt vagyondézmájuk alapján a „kiemelkedő vagyonok” (VII.) kategóriájába sorolódnak.⁹⁷ Az egyezés azonban — és ez a további értelmezésnél mérlegelendő — egyedül az értékkála legmagasabb szintjén ennyire szoros,⁹⁸ és itt is csak addig egyértelmű, amíg e ki-

⁹⁷ A két további „kimagasló vagyonnal” bíró adófizető közül az egyik, Siebenburger Cherubin, még 1543 első felében elhunyt. A Klingsputten bányából a város részére osztott érc 1543 januári eladásáról szóló elszámolás január 20-án még könyveli a Siebenbürger által átvett tételeket (Sb. Acta, 1543.) 1543. június 20-án viszont a beszercebányai Drachsler Lénárd, Siebenburger veje, már „Cherubin úr” hagyatéka ügyében keresi meg a selmecbányai tanácsot (ugyanott). A másikat, Bartfelder Tádét 1548—1549-ben csak a kishozamú vállalkozók között találjuk.

⁹⁸ A nagyhozamú vállalkozók két sereghajtójánál, a gyűrűstéri polgár Márkus Bálintnál illetőleg Miklósnál) és a bányász Tischler János (Farkas)-nál, valamint a közepes hozamú társaik-

ugró ötös csoportot sommás egészében vesszük; egyedeire bontva kiütözik az ellentmondásos tartalma is.⁹⁹

A beváltók legalsóbb csoportjánál viszont, a kishozamú vállalkozóknál, bizonyos ellentétes irányú mozgás figyelhető meg. E csoporton belül ugyanis mind a létminimum felett, mind a létminimum alatt termelőknél a termékhányad nagysága tekintetében a kispolgári és a bányamegkohómunkás-vállalkozók közt elég jelentékeny fokozatbeli eltérések mutatkoznak, amint ezt az alábbi táblázat szemlélteti.

Mindkét tagozat beváltóinak a hozamskáláját három lépcsőre bontva a következő megoszlást találjuk:

A létminimum felett termelőknél	45—100	101—200	201—300	Összesen
	forintot termelő			
kispolgári vállalkozók száma	3	—	3	6
együttes hozama forintban	199,10	—	760,35	959,45
bánya- és kohómunkás-vállalkozók száma	4	2	—	6
együttes hozama forintban	290,96	290,81	—	595,77
A létminimum alatt termelőknél viszont	1—15	16—30	31—44	Összesen
	forintot termelő			
kispolgári vállalkozók száma	—	1	3	4
együttes hozama forintban	—	21,41	108,38	129,79
bánya- és kohómunkás-vállalkozók száma	9	2	—	11
együttes hozama forintban	68,71	36,66	—	105,37

A szám adatok szerint a kispolgári vállalkozók együttes termékhányadának nagyobbik részét azok a vállalkozók termelték ki, akiknek személyes termék része 201—300 f, illetőleg 31—44 f között, azaz a hozamskála felső lépcsőjén mozgott. Százalékban kifejezve ez a nagyobbik rész a létminimum felett termelőknél 79,25%-ra (760,35 f-ra 959,45 f-ből), a létminimum alatt termelőknél pedig 83,50%-ra (108,38 f-ra 129,79 f-ből) rúgott. Csaknem fordítottját találjuk a kohó- és bányamunkás-vállalkozóknál. Ezek termékhányada személyenként a két alcsoport egyikében sem ütötte meg a hozamskála felső lépcsőjét. A létminimum felett termelők együttes hozama fele-felerészben a hozamskála alsó (49,59% = 290,96 f) és középső (50,41% = 295,81 f) lépcsője között oszlott meg. Úgy azonban, hogy a kisebbik felén négyen, a nagyobbikon meg csak ketten osztoztak, átlagosan 72,74 illetőleg 147,90 f-tal. Még szélsőségesebb a megoszlás a létminimum alatt termelőknél. Itt az együttes termék 65,21%-a (68,71 f 105,37 f-ből) esett az alsó lépcsőre és 34,79%-a (36,66 f a 105,37 f-ből) a középső lépcsőre. De míg az utóbbit két vállalkozó termelte ki 18,33 f-os átlaggal, az előbbiből kilencre átlagosan csak 7,63 f

nál ez a bányahozam és vagyon közötti párhuzam már fellazul. A szóban forgó vállalkozók elég erős szórással a sorban következő három alacsonyabb vagyoncsoport, a VI., az V. és a IV. között oszlanak meg.

⁹⁹ Erre a következő, itt nem közölt részben (V. fejezet) térek ki.

esett. Két ellentétes trend: a kispolgári vállalkozóknál a hozamskála felső, a bányászoknál az alsó lépcsőjén kristályosodó tömörüléssel.

Mindkét összefüggés tanulságosan segíti a vállalkozás tőkés vagy nem tőkés jellegének az elbírálását, de az erőviszonyok felmérését is.

Hol a tőkés, hol a nem-tőkés vállalkozó? A tőkés vállalkozás túlsúlya

A kohósító vállalkozók vagy legalább is nagyobbik részük társadalmi megoszlásának az ismeretében leszögezhető, hogy korabeli bányagazdaságunk nemesérc-szektorában a tőkés jellegű vállalkozás volt az uralkodó. Ismételt jelzését találni már a személyi kör alapanyagául szolgált adatsorokban is. Sőt ez a kérdés önmagában véve tulajdonképpen ott is már eldöntöttnek lett volna vehető. A személyi vonatkozások minden firtatása nélkül, pusztán a számösszefüggések alapján, amikor kiderült, hogy az évi összterméknek 91,58%-a 162 805,49 f értékben és 20 330,54 f-nyi átlaggal a 81 beváltó közül igazából nyolcnak a kezén futott át.¹⁰⁰ Ennyi bányacredetű nemesfém egy beváltó kézben eleve ércosztó bányák egész soránál bírt szövetkezeti részesedést, nagyszámú munkáskezet feltételez és a dolgozók munkaerejének megvásárlásához, a mélyszinti kiterjedt művek fenntartásához jelentékeny pénztőkét. Az erőviszonyok alakulása, a belső fluktuáció, az ezeket befolyásoló, kiváltó mozzanatok, a függőségi viszonyok — a függés vagy nem függés akár honi, akár külföldi kalmártőkétől — mindennek felderítése megkívánja persze a személyi vonatkozások figyelembevételét is. A közvetlen kérdésfeltevés egyelőre: Kik voltak a tőkés vállalkozók? Milyen volt ezek tipológiai megoszlása, mik a sajátos típusjegyek? A tőkés vállalkozó mellett tudta-e még tartani magát, és ha igen, milyen mértékben, a kézműves módra termelő kisüzem, a kezdetek kézimunkás kisvállalkozója. Első elemzésem is már nem egy idevágó jelzésre utalt. A társadalmi megoszlás ismeretében most adva van a szabatosabb elhatárolás lehetősége is.

A tőkés vállalkozók élre kívánczó csoportja azoké a bányarészeseké, akik bányáérdekltségük mellett kohótulajdonnal és az ércelőkészítéshez szükséges ércőrlőmalmokkal is bírtak. Ők voltak a „vállalatos urak”. („Handelsherren”): bánya- és kohóvállalkozók, érciktermelők és ércfeldolgozók egy személyben. A kimutatható kohótulajdon alapján a 48 vállalkozó közül tizenketten számítnak ide. Két nagyságrendi csoportjuk különböztethető meg, a nagyság mérvét illetőleg eléggé ellentétes megoszlásban.

1. A szó legszorosabb értelmében vett nagyvállalkozók, legalább is hazai vonatkozásban: Öder, Schlaher, Hilleprandt, Schall, Salius, Kärll — összesen hatan. Tízezrekbe menő hozammal és a vagyonosság legfelsőbb (a VII.) szintlépcsőjét megütő vagyonnal.¹⁰³

2. A típus szerényebb képviselői, szám szerint ugyanesak hatan: az 1. alatti nagyvállalkozókkal ellentétben csupán közepes vagy ahhoz hajló eredményekkel. Markusch, Moldner, Fasch, Nadler, Nikusch Lénárd, Ungerfeindt.¹⁰⁴ A nagyokétól

¹⁰⁰ Vállalkozó statisztika, 6: 13. és 17. tétel együtt, továbbá a 19, 29, 43, 38, 40, 49, 24. tétel.

¹⁰¹ és ¹⁰² jegyzet szövegösszevonás folytán kiesett.

¹⁰³ Vö. Függelék 171—174, 176. tét., továbbá fentebb az 568. l. Kärll-re, aki 1542-ben még kiskorú volt az 568. l. és 80. jegyz.

¹⁰⁴ Vö. 565. l. és Függelék 147, 161, 162, 165—167. tét.

messze elmaradó hozamok (5305,96 f — 568,60 f), mérsékeltbb vagyonság súlylallyal a VI. meg V. és egyszer a IV. vagyonskategoríaába eső vagyonsokkal.¹⁰⁵

Közös ismeretjegye mindkét csoportnak, hogy e vállalatos uraknál a bánya-gazdaság körébe eső vállalkozó tevékenység hivatásszerű főoglalkozás volt, ami — szó lesz még róla — nem kevésbé függött össze gyűrűstéri polgárságukkal. Igaz ugyan, hogy egy részük, kivált az alacsonyabb, a közepes hozamúak elég ritkán, az ötvenegyből mindössze 8—10 munkahéten váltottak be nemesfémét a kamarán.¹⁰⁶ De ezt nem azért mintha vállalkozó tevékenységük csak alkalm-szerűleg kötötte volna le őket. A bányákban, amelyeknek részesei voltak, folya-matosan ment a termelő munka, hétről-hétre elő kellett teremteni a munkabé-reket, át kellett venni a bányarészekre eső érchányadot. Folyamatos volt a vállal-kozó gondja. Csak éppen az érchozam nem volt akkora, hogy biztosította volna a kohók nyersanyagellátását, megkívánta volna azok folyamatos üzembentartását.

A tőkés vállalkozók egy másik típusa, elütően a vállalatos uraktól, csak bányavállalkozó volt. Az egy-egy bánya művelésére alakult vállalkozó-szövetke-zetek tagjai, bányarészesek, hol egy, hol több bányánál bírtak érdekeltséggel. Kohótulajdonuk nem volt. Vállalkozó tevékenységük igazából az ércek kiterme-lésére szorítkozott, a feldolgozásukra nem voltak üzemszerűen berendezkedve. Ha meg mégis maguk gondjává tették kohósításukat, akkor ezt a vállalatos urak-tól esetről-esetre kibérelt kohóban csak alkalmsszerűen tudták elvégezni. Egyéb-ként a bányarészekre osztott ércet nyers állapotban adták el a kohótulajdonos vállalkozóknak.

E típusnak ilyen, alkalmsszerűleg a kohósítást is a saját számlájára végez-tető képviselője huszonegy volt a három társadalmi kategória 48 vállalkozója közt, úgymint:

1. A 4 kishozamú (Bartfelder, Kringl, Herman, Nikusch János) és 1 közepes hozamú (Schappelmann) gyűrűstéri vállalkozó, együtt 5 fő.¹⁰⁷
2. A 12 kispolgári vállalkozó, — 2 közepes, 10 kis hozammal.¹⁰⁸
3. A bányamunkásból lett vállalkozók közül négyen — a nagyhozamú Tischler Farkas, a közpés hozamú Künigspenger Márton és a létminimum felett termelő kishozamúak közül ketten: Hendschuch Szaniszló (termékhányad: 112,80 f) és Groß János (termékhányad: 183,01 f);¹⁰⁹ együtt 4 fő.

A tőkés jellegre utaló mozzanatok: *a)* Az osztályhelyzet, a magas értékű gyűrűstéri háztulajdon — az 1. alattiaknál. *b)* Az alapoglalkozással járó más-irányú lekötöttség — az 1. és 2. alattiaknál és a 3. alatti Hendschuhnál meg Großnál, akik időközben — 1542 óta — az egyszerű bányászorsból kiemelkedve a bányamesteri tisztet,¹¹⁰ illetőleg a kamarai segéd-fémkémllő állást¹¹¹ töltötték be.

¹⁰⁵ A vagyonskategoríák számjelzése fentebb 561. l. és 72. jegyzet. A szóbanforgó vállalkozók-
ra pedig: Függlék 165—167. tét. = Fasch, Moldner, Nadler (VI. vagyonscsoport); 161—162. tét.
= Markusch, Nicusch (V. vagyonscsoport); 147. tét. = Ungerfeindt (IV. vagyonscsoport).

¹⁰⁶ Igy Nadler, Nikusch, vö. Vállalkozó statisztika, 6:26, 28. tét. — Ungerfeindt viszont
már 15, Moldner 18, Fasch 24 ízben vált be. Ugyanott 51, 25, 4. tét.

¹⁰⁷ Vö. 565. és Nikusch Jánosra 81. j. — Bartfeldernek (alkamaragróf, majd kamarai fém-
kémllő), Kringelnek (kamarai ellenőr, majd fémkémllő) és Hermannak (ötvösmester) alapoglalko-
zásával járó más irányú lekötöttsége is volt bányaérdekeltsége mellett.

¹⁰⁸ Vö. 565—566. l. és 569. l. — Kamarai vagy városi alkalmazott volt 3, kalmár 2 (köztük
egy külföldi), kézműves 5, ismeretlen alapoglalkozású 2.

¹⁰⁹ Vö. 566—567. l.

¹¹⁰ Selmechányai bányabíróság: Berggerichtsbuch, Nr. 1. = Slovenský ústredný banksý
archív, Banská Štiavnica: Banský súd Banská Štiavnica, prot. 1. Mint bányabíró első ízben egy
1548. május 30-i bejegyzés említi. Vö. Péch, 81, Bányamívelés, 208. l., aki egy október 29-i be-
jegyzéssel kapcsolatban említi.

A szóbanforgó személyekről e más irányú elfoglaltságuk miatt nem igen tehető fel, hogy személyesen vették volna ki részüket a termelő munkából, hogy kézimunkás kis vállalkozók lettek volna. Arról nem is szólva, hogy a bányamunkás műltra visszatekintő Hentschuh és Groß kivételével a felkészültségük sem volt a bányában mesterszintűnek számító vájármunkához. *c)* A magas termékhányad — a 2. és 3. alatti nagy és közepes hozamú vállalkozóknál.

A kohóval nem bíró tőkés bányarészesek csoportja, az egyetlen Tischler Miklós kivételével közepes és kishozamú vállalkozókból állt. Mind Tischler, mind közepes hozamú társai termékhányadukat illetőleg kibírják az egybevetést az azonos nagyságrendbeli vállalatok urakkal.¹¹² A kishozamúak (4 gyűrűstéri, 10 kispolgári, 2 bányász)¹¹³ egy negyede (Goltschmidt, Saltzer, Kändelgiesser, Zimmermann) hozamával a létminimumot sem érte el. 200—300 f hozama volt 3 kispolgárnak (Prenner, Winter, Unger), 100—200 f-nyi 2 gyűrűstérinek (Bartfelder, Kringl) és 2 bányásznak (Groß, Hentschuh), 45—100 f-nyi 2 gyűrűstérinek (Herman, Nickusch János) és 3 kispolgárnak (Grondel, Pehaim, Geiger). Vagyoni állapot tekintetében e csoportnál elég nagy a szórás. A kiemelkedő vagyonok legfelsőbb (VII.) kategóriájától leér egészen a törpe vagyonokéig (II.), mégis erősebb — 57,14%-os — csomósodással a IV. (9 fő) meg a III. (3 fő) vagyoncsoportban. A többire csak 1—1 fő esett, míg 5 vállalkozónak a vagyoni helyzete ismeretlen, miután az 1542. évi adózók közt nem fordulnak elő.¹¹⁴

Nem tekintem tőkés bányarészesnek, hanem dolgozó, kézimunkás vállalkozónak a bánya- és kohómunkások kishozamú csoportját, kettőjük, a tőkésekhez sorolt Groß és Hentschuh kivételével. Számuk 15 fő.¹¹⁵ Közülük tizenegyenek a hozama a létminimum alatt mozgott, itt is oly alacsony határértékek (2,24—21,13 f) közt, hogy az átlag (9,58 f) még a tíz forintot sem adta ki. Ez a csekély hozam a pusztá létfenntartásra sem volt elegendő, nemhogy tőkés módra tudták volna belőle fedezni akár a legszerényebb méretű bányamű részes költségeit is. De nem győzték volna ezt akkor sem, ha történetesen bérmunkásnak maradnak mások üzemében. Ez sem hozott annyit, hogy a lét mindennapi szükségletein felül futotta volna még a bányarészeseket terhelő költségekre, azok hosszabb időre szóló befektetésére. Mert amit egy nyerges, egy ötvös félretehettek mestersége jövedelméből, vagy egy kamarai üzem alkalmazottja 70—80 f-os évi fizetéséből, azt nem rakosgathatta el 30—35 forintnyi évi béréből a bányák és kohók munkása.¹¹⁶ Ez a keresetbeli különbség ott tükröződik a vállalkozók vagyoni állapotában is. Míg a kispolgári tőkés bányarészesek zömmel a IV. vagyoncsoportban tűnnek

¹¹¹ Az 1546-ban felvett kamarai kölesönére vonatkozó bejegyzések „schaidner”-nek mondják; ld. Paulinyi, I: Adatsorok, 7. szám 69. tét.

¹¹² Pl. Tischler Farkasé a Márkus Miklóséval, Praun Gáspáré a Moldner Jánoséval vagy a Fasch másként Salay Jánoséval, Sattler Jánosé meg Kunigsperger Mártoné a Nadler Farkaséval vagy a Nikusch Lénárdéval, Schappellmanné Ungerfeindtéval.

¹¹³ Mint a 107—109. jegyz.

¹¹⁴ A vagyonkategóriák számjelzésére ld. 105. jegyz. — A szóbanforgó személyekre Függelék 170. tét. (VII. vagyoncsoport); 168. tét. (VI.); 157. tét. (V.); 120, 121, 125, 131, 132, 137, 138, 145, 148. tét. (IV.); 27, 31, 102. tét. (III.); 9. tét. (II.). Ismeretlen a vagyoni helyzete a gyűrűstéri Nikusch Jánosnak, a városi alkalmazásban állott Saltzer Gergelynek, a kézműves Kändelgiessernek meg Zimmermannak és Geiger külföldi kalmárnak. Ezekre vö. 569. l.

¹¹⁵ Név szerint ld. 567. l.

¹¹⁶ Prenner Erasmusnak heti 1,50 f = évi 78 f volt a fizetése; Winter Andrásé heti 1 f = évi 52 f. (Kgn. Marin Nr. 414, fol. 36.) — A selmezbányai bányabíróé heti 2 f = évi 104 f (ugyanott fol. 12, 33, 64, 91, 134). — A kémlőmesteré heti 1,50 f = évi 78 f. — (Ugyanott, fol. 12, 36.)

fel, a bányá- és kohómunkás-vállalkozók mind a III.-ban, hétnek az utóbbiak közül ¹¹⁷ még csak saját háza sem volt.

Pénz nem sok bújt meg e feltörekvő bányá- és kohómunkások ládafiában. Próbálkozásait, hogy a bányakincs tőkés haszonélvezői mellett annak birtoklásában maguknak is helyet szorítsanak, elsődlegesen nem is erre építették, hanem szakmai felkészültségükre. Arra, hogy gyakorlatból tanult tudói, a kézműves szakmával vetélkedő mesterei voltak a bányában, kohóban folyó munkának. Ismerői a földalatti természet rejtelseinek, de biztos kezű, fortélyos alkalmazói a gáncsoskodásain kifogó technikának, mives leleménynek is. Ez a tapasztalaton öregbedett tudás volt a bevetnivalójuk.¹¹⁸ Nem a bérmunkájából élő, de a munkabér pénztökére váltott denáraival egy személyben tőkés bányarészeszt is játszó vājár (olvasztó) kétlaki figurája az élő modell. A valóság e képletnek csak egyik fele. A bérmunkás megmarad belőle, marad a vállalkozó is, de ez nem a tőkés bányarészes, hanem a kézimunkás kisvállalkozó szerepében. A dolgozó bányász, amikor életsora jobbrafordulását szomjazva nekifeszült, hogy maga is részt fogjon az egyébként csak mások gazdagodására termelt bányakincs birtoklásából, nem a létező vagy éppen alakuló tőkés bányavállalkozó-szövetkezetek valamelyikébe társul be némi szövetkezeti résszel, hanem hasonszőrűek, atyafiak kisszámú (2—3—4) cimborás összefogásában,¹¹⁹ a társas vállalkozásnak egy saját változatát hívta életre. Csekélypénzű, elsősorban a saját munkaerejükre, tapasztalatukra építő kisvállalkozók, a kis létszám korlátozott kapacitásával és kevés pénzbeli ráfordítással fenntartható kisüzemek (kutató turzás mélyítésével induló aknamű, egy-egy dúsabbnak ígérkező kibúvást követő fejtő tárna) a helyzetképet jellemző mozzanatok. Ez a vállalkozó-típus nem állott, tőkés módjára, kívül a termelő-folyamaton. Minden pénzráfordítás nélkül ő sem boldogult. Szerszámvasra, ácsolathoz, zsaluzáshoz bányafára neki is szüksége volt. De a bányában és a körülötte folyó termelőmunkát nem hagyhatta pénzen fogadott bérmunkásra, ezt, főként az igényes vājármunkát, személyesen végezte el, járulékos, közönséges napszámos részlegeit ráhagyva az asszonynépre, suhancgyerekeire.

Minden ilyen próbálkozás nagy erőfeszítéssel járt. Kemény, erőt emésztő többletmunkát igényelt a nap mint nap bérben ledolgozott nyolcórás munkaszakon felül és hozzá még a nem kevésbé fárasztó gyaloglást a tőkések bányájától a saját bányáig, majd meg késő esti órán az otthon hajlékáig. Órák, amelyeket, ha ki ráadta fejét, a szabad idő 16 órájából kellett elvonnia.¹²⁰

¹¹⁷ Demian, Berscher, Cseh (Czech), Ficzo, Kunigsperger András, Soffa (Péter özvegye), Zirnĵ (Zuran) János a bérlakók; vö. Függelék, 19, 17, 18, 22, 55, 94, 110. tét.

¹¹⁸ *Paulinyi Oszkár*: A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban — Értékezesek a történeti tudományok köréből. Új sorozat 40. sz. Budapest, 1966, 27—31, 35—37, 61—64. l. (= 44—49, 261—264, 288—291. l.); zárójelben az „Acta historica Academiae scientiarum Hungaricae” XII. (1966) évfolyamában megjelent német változat lapszámái.

¹¹⁹ Innen a „Gesell, Gesellen, Gesellenbau” elnevezése. Míg a másik mozzanatnak a nyelvi lecsapódása, azé, hogy kétkézi munkájával művelte bányáját, az „Eigenlehner” = a saját jogosítványú, vagy torzultan „Eigenlöhner” = a magabéren dolgozó.

¹²⁰ Ezért mondták „Weilarbeit”-nak, a szabad időben végzett munkának. Hazai helyi szokásjogaink írásba foglalásai nem veszik számba ezeket a cimborás társulásokat, de a későbbi királyi bányarendtartások sem. A kamarai számadásoknak a hátralékos adókat számbavevő bejegyzései tartják többek között nyilván egy bürzsönyi cimborás társulás („gesellen von Pilsen”) 22 f-nyi tartozását Hilleprandt alkamaragróf (1527. szeptember 3.—1537. szeptember 30.) idejéből. (Paulinyi, I: Adatsorok 7. sz., 212. tét.). Külföldi rendtartások több helyütt is szólnak róluk, még a 16. századiak is. Általában olyan értelemben, hogy kisebb létszámú két—négy főnyi társulások, amelyek bányáik üzemeltetésére napi négy órát fordíthatnak szabad idejükből. (*Heinrich Veith*: Deutsches Bergwörterbuch, Breslau, 1871).

Az össztermék megoszlása a tőkés és a kézimunkás kisvállalkozók között az alábbi arányszámokat adja.

A kohótulajdonos gyűrűstéri vállalatosurak (12 fő) hányada	92,48 ⁰ / ₀ .
A kohótulajdonnal nem rendelkező tőkés bányarészeseké (5 gyűrűstéri polgár, 12 kispolgár és 4 bányamunkás eredetű vállalkozó, összesen 21 fő)	5,94 ⁰ / ₀ .
A két tőkés csoport együttes hányada	98,42 ⁰ / ₀ .
A bányász eredetű kézimunkás kisvállalkozóké (15 fő)	0,23 ⁰ / ₀ .
A három vállalkozó csoport (48 fő) együttes termékhányada	98,65 ⁰ / ₀ .

Ez volt a termék része annak a 48 beváltó (kohósító) bányavállalkozónak, akinek osztályhelyzete is ismert.

A fennmaradó 1,35⁰/₀ láttuk, 33 további beváltó között oszlott meg, akiknek a társadalmi helyzete személy szerint nem volt megállapítható.

A tőkés és a nem-tőkés szektort különválasztó elemzésem tanulságai alapján ennek a 33 vállalkozónak a besorolása is megejzhető.

Kettőjüket, a közepes hozamú Hagent és Manbecket eléggé magas (938,10 f = 0,53⁰/₀, és 796,21 f = 0,45⁰/₀) termékhányadukkal kispolgári tőkés bányarészeseknek veszem. Kohó- vagy gyűrűstéri ingatlan tulajdonosai nem igen lehetnek; kivált az utóbbi mozzanatnak csak maradt volna valami lecsapódása a város gyakorlati írásbeliségének a termékeiben.

A harmincegy kis hozamú beváltót¹²¹ viszont — mind a létminimum felett termelő négyet, mind az ennek alatta maradt huszonhetet — együttesen 668,28 f-nyi (= 0,37⁰/₀) hányadával a bányász (kohász) alapfoglalkozású kézimunkás kisvállalkozókhoz sorolom. Bánya- vagy kohómunkás, plebejusmivoltuk mellett szól — utaltam már erre — a névanyagának a sajátos összetétele s benne a foglalkozást jelző neveknek igen gyér előfordulása, holott ezek használata a kispolgári elemnél, a kézműveseknél a korabeli kútfőkben tömeges, majdhogya következetesen ismétlődő gyakorlat.¹²² A kézimunkás kisvállalkozó kis üzemének a jelzői a rendkívül alacsony termékhányadok. A létminimum alatt termelő huszonhét beváltónál a fejenkénti átlag (14,81 f) és a határértékek (2,98 és 33,78 f) némileg magasabbak ugyan, mint voltak a személy szerint is bányász eredetűnek talált tíz beváltónál (2,24 és 21,13 f-os határértékek mellett 9,14 f-os fejtárg), egészükben azonban ezek az alacsony hozamok ez esetben sem voltak elégségesek még a pusztán létfenntartáshoz sem.¹²³

E bontás figyelembevételével a most már 35 főre nőtt tőkés szektornak az együttes termékhányada a tőkés bányarészeseknél beugró Hagen és Manbeck 0,53, illetőleg 0,45⁰/₀-os részesedésével 98,42⁰/₀-ról 99,40⁰/₀-ra, a kézimunkás kisvállalkozóké — a nem-tőkés szektoré — pedig a létszám igen tekintélyes, 15 főről 46-ra — növekedése mellett a korábbi 0,23⁰/₀-ról 0,60⁰/₀-ra módosul.

Kettős bontással kerestem a vállalkozás társadalmi képletét: az osztályhelyzet és a tőkés—nem-tőkés jelleg elemzésével, mindkét esetben súlyt helyezve a számbeli megoszlásra. A mennyiségi felmérés egy teljes üzemi esztendő (1548: II. és 1549: I. félév) össztermésének és az abból az egyes beszolgáltató vállalkozókra eső termékhányadnak a számszerű ismeretére épült. Az össztermék mennyisége megfelel a statisztikai teljesség követelményének, azonos a kérdéses időszakban

¹²¹ 570—571. l.

¹²² Vö. 552. l.

¹²³ Vö. fentebb a kézimunkás kisvállalkozókról mondottakat. — A csoportnak a létminimum felett termelő négy beváltója 67,08 f-os fejtárgával még a fentebb számbavett négy társukét (72,73 f) sem érte el.

termelt és beváltott bányaredetű ezüst és arany egészével.¹²⁴ Nem így a személy kör. Ez csak bizonyos megszorítással vehető teljesnek, amennyiben a vállalkozók egy meghatározott rétegével azonosítható. Azokkal, akik a bányarészekre osztott, vagy a magaművelt kis üzemben termelt érceket saját szakállukra — hol saját kohójukban, hol máséban — kohósították is. Hiányzanak viszont azok, akik termelt ércüket nyersen adták el a kohósító társaknak. Az ebből nyert fémmennyiség benne van ugyan az össztermés volumenében, de csak a kohósító vállalkozó neve alatt.

A társadalmi képlet fő jellemzői sommás összegezésben a következők.

A társadalmi kategóriák	tőké-s vállalat- os úr	tőké-s bánya- részes	kézi- munkás vállalkozó
	termékrésze		
Gyűrűstéri polgár: 17 fő 92,94%- kal: ebből vállalat- os kohótulajdonnal: 12 bányarészes kohó nélkül: 5	92,48%	0,46%	
Külvárosi kispolgár: 14 fő 3,58%-kal; mind bányarészes kohó nélkül 14			
Bányász (kohász) eredetű 50 fő 3,48% kal; ebből tőkés bányarészes kohó nélkül: 4 kézimunkás kisvállalkozó: 46		2,88%	0,60%
Összesen egészében	81	92,48% 100%	6,92% 0,60%

Megfelelő adatok hiányában nem tudom konkrét számokban külön megadni azt a nemesfém-mennyiséget, amit a kohóval bíró vállalatok urak a kézimunkás kisvállalkozóktól megvásárolt nyers ércből állítottak elő. De ha az utóbbiak által beszolgáltatót 0,60%-nak a többszörösére — négyszer, ötször akkora — tenném is azt, akkor is mindössze 2,5—3%-os arányszámot kapnánk. Szemben a tőkés vállalkozás 97,5—97%-os termékhozamával a kézimunkás kisvállalkozók teljesítménye nem volt többé tényező a nemesfémtermelés mennyiségi alakulásában. Súlyát vesztetten akár le is írhatnók a vállalkozás társadalmi képletéről. De ezt csak addig, amíg érdeklődésünk a *teljesítmény* mérve irányában tájolódik. Mihelyst azonban nem azt nézem, hogy mennyi ércet termelt ki az egyik típus, mennyit a másik, hanem úgy vetem fel a kérdést, hogy a termelő munkát végző bányász-népeség körében — szemben a tőkéssekkel — tömeges volt-e még az igény és hozzá a cselekvő elszánás is a hasznosítható birtoklásból részt fogó vállalkozásra —, a helyzetkép egyszerre ellentmondásos töltéssel, osztályellentét feszültségével telítődik. Ennek viszont nem a termékhiány, hanem az a számarány a fokmérője, amely a vállalkozók összességéből a bányászeredetű kézimunkás kisvállalkozókra esett. Utóbbi az eddigiek során bár három változatban is, de csak a vállalkozók szűkebb, az ércek kohósításával is foglalkozók körére vonatkoztatva határoztam meg.

¹²⁴ Elméletileg fennáll persze a beváltási kötelezettség kijátszásának a lehetősége, viszont a „csempész”-ezüst mennyisége még csak nem is becsülhető. Az 1548—1549. évi össztermék mennyiségének hitelessége mellett szól, hogy 1545 óta Mária királyné erélyes rendszabályokat hozott az előző években leplezett nagyobb arányú csempészség megakadályozására. Erről lesz még szó.

Egyszer 13 főben¹²⁵ 1548—1549. évi 40 beváltó között, akiknek az 1542. évi lajstromból mind a társadalmi hovatartozása, mind a vagyoni helyzete meg volt állapítható.

Másodszor 15 főben¹²⁶ 48 beváltó¹²⁷ között.

Harmadszor 46 főben az 1548—1549. évi 81 beváltó között.¹²⁸

A három változat arányszámai: 32,50% — 31,25% — 56,79%; középarányosuk 40,18%.

Ezek mindegyütt csak részadatok. Valószínűbbek lennének ezeknél az 1542-ből ismert 176 főnyi összlétszám¹²⁹ viszonyismái. Indokolt, hogy megkísérjem a meghatározásukat. A 176 főnek majd negyedrészcéről, a beváltóként is ismert 40 főről ímént állapítottam meg, hogy 13 volt köztük a bányász eredetű kézmunkás kisvállalkozó.¹³⁰ Még tisztázandó ellenben, hogy mekkora volt a számuk a fennmaradó 136 fő között. Az osztályozó elemzés az ő esetükben csak két mutatóra építhet: a társadalmi kategóriára és a vagyonság szintlépcsőjére. A harmadik mutató, a személyenkénti termékhányad, nem áll rendelkezésre, mivel ezek a személyek az 1548—1549. évi beváltók közt nem jönnek elő.

A két mutató figyelembevételével az alábbiakban adom az első táblázaton az említett 136 vállalkozó felbontását társadalmi kategóriáik és a számbajövő vagyonsoportok szerint, a második pedig összehasonlítási alapnak a már ismert másik 40 főét.

Társadalmi kategória	Vagyonsoport							Összesen
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Gyűrűstéri polgár ¹³¹				5	3	1	1	10
Kispolgári foglalkozású ¹³²	3	3	12	9	8			35
Ismeretlen alapfoglalkozású ¹³³	—	1	11	6	2			20
Bánya- és kohómunkás ¹³⁴	2	2	59	8				71
Összesen	5	6	82	28	13	1	1	136

¹²⁵ A bányászeredetű vállalkozóknak az 567. l.-on névszerint felsorolt kishozamú csoportja a tőkés bányarészesekhez sorolt Hentschuh és Groß kivételével; utóbbiakra vö. 576. l.

¹²⁶ Az előbbieik és az 570. l.-on számbavett Schmitt Márton és Schittersperger Márton.

¹²⁷ Az 1542-ből is ismert 40 beváltó (565—567. l.) és további 8 (vö. 568—570. l.), akinek a társadalmi helyzete meg volt ugyan állapítható, de nem ismert a vagyoni állapota.

¹²⁸ Vö. 579—580. l.

¹²⁹ Társadalmi megoszlásukat ld. 562. l.

¹³⁰ Ld. a 125. jegyzetben id. h. A többi 27 a tőkés szektorhoz tartozott, köztük az 565. l.-on felsorolt 14 gyűrűstéri polgár (de nem Ungerfeindt András, akit 1542-ben mint külvárosi szabómestert még a kispolgári bányarészesekhez kell sorolni). Továbbá kilencen a kispolgári foglalkozásúak közül (2 kamarai alkalmazott, 4 kézműves, köztük Ungerfeindt is, 1 kalmár és 2 ismeretlen alapfoglalkozású, — vö. 565—567. l.). Végül a bányász eredetűek közül négyen: Tischler, Kunigsperger, Hentschuh és Groß, — Vö. 566—567. l.

¹³¹ Függelék alábbi tételei: 112 (kohótulajdonos is), 114, 124, 129, 143 (közepes vagyonok alsó fokozat); 154, 160, 164 (közepes vagyonok felső fokozat); 169 (nagyvagyonú); 175 (kimagasló vagyonú). Természetesen mind a tíz háztulajdonos.

¹³² Ld. 135—139. jegyz.

¹³³ Függelék alábbi tételei (a ** jelzésű tételek bérlakónak, a többi tétel háztulajdonosnak értendő): 6** (törpe vagyonú); 14, 28**, 42, 46**, 62, 64, 65**, 70**, 71, 97, 106** (kis vagyonú); 113, 115, 123**, 127, 130, 135 (közepes vagyonok alsó fokozat); 149, 159 (közepes vagyonok felső fokozat). Bérlakók száma: 7.

¹³⁴ Ugyanott., az alábbi tételek [a **] jelzésre ld. az előző jegyzetet): 3, 5, (vagyontala-

A kispolgári foglalkozásúak között volt:								
kamarai alkalmazott ¹³⁵			3	1	2			6
fuvaros ¹³⁶	1		3					4
kézműves ¹³⁷	2	3	4	7	5			21
szatócs ¹³⁸			2					2
kalmár ¹³⁹				1	1			2
Összesen	3	3	12	9	8			35

II

Társadalmi kategória	Vagyoncsoport							Összesen
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Gyűrűstéri polgár ¹⁴⁰				2	3	3	6	14
Kispolgári foglalkozású ¹⁴¹			2	4		1		7
Ismeretlen alapfoglalkozású ¹⁴²		1	1					2
Bányász- és kohómunkás ¹⁴³		1	13	3				17
Összesen		2	16	9	3	4	6	40
A kispolgári foglalkozásúak között volt:								
kamarai alkalmazott ¹⁴⁴				2				2
kézműves ¹⁴⁵			1	2		1		4
kalmár ¹⁴⁶				1				1
Összesen			1	5		1		7

nok); 10**, 11** (törpevagyonúak); 13**, 15**, 16, 20, 21, 23**, 24**, 26**, 29**, 30, 32, 33**, 34**, 36**, 37, 38, 39, 43**, 48**, 49, 50, 51, 52, 53**, 54, 56**, 57**, 58, 59, 60, 61, 63**, 66, 67**, 68**, 69**, 72, 73**, 74, 75, 76**, 79, 82, 83**, 84**, 86, 87, 88, 92**, 96, 98, 99, 100**, 101, 104**, 105, 107, 108**, 109**, 110** (kis vagyonúak); 111, 122, 126, 133, 139, 142, 144, 146 (közepes vagyonok alsó fokozat). Bérلاكók száma: 30.

¹³⁵ Ugyanott, az alábbi tételek (** jelzésre ld. a 133. jegyzetet); 25, 80, 81** (kis vagyonúak); 116** (közepes vagyon alsó fokozat); 150, 155 (közepes vagyonok felső fokozat). Bérلاكók száma: 2.

¹³⁶ Ugyanott, az alábbi tételek (a ** jelzésre ld. a 133. jegyzetet): 4 (vagyontalan); 44, 91**, 93** (kis vagyonúak). Bérلاكók száma: 2.

¹³⁷ Ugyanott, az alábbi tételek (a ** jelzésre ld. a 133. jegyzetet); 1**, 2 (vagyontalanok); 7**, 8**, 12** (törpevagyonok); 77, 89**, 90** (kis vagyonúak); 117, 118, 119**, 133, 138, 140, 141 (közepes vagyonok alsó fokozat); 151, 152, 153, 156, 163 (közepes vagyonok felső fokozat). — Mesterségek szerinti megoszlásuk: asztalos: 12**; kovács: 140; kőfaragó: 95**; lakatos: 138; mészáros: 7** (fia bányász volt); 77, 89** (egyidőben bányamunkásnak állt), 117, 118, 151, 152, 163; ötvös: 2, szabó: 90**, 141, 153; szíjjártó: 134; szűcs: 119**; üvegfüvő: 1**, 8**; ismeretlen mesterségű: 156. Bérلاكók száma: 8.

¹³⁸ Ugyanott, az alábbi tételek: 47, 103 (kis vagyonúak).

¹³⁹ Ugyanott, az alábbi tételek: 128 (közepes vagyon alsó fokozat); 158 (közepes vagyon felső fokozat).

¹⁴⁰ Ugyanott, az alábbi tételek: 121, 137 (közepes vagyonok alsó fokozat); 157, 161, 162 (közepes vagyonok felső fokozat); 165, 166, 167 (nagy vagyonúak); 170, 171, 172, 173, 174, 176 (kimagasló vagyonok).

¹⁴¹ Ld. 144—146. jegyz.

¹⁴² Fűggelék, az alábbi tételek (a ** jelre ld. 133. jegyz.): 9** (törpe vagyonú); 102 (kis vagyonú).

A 136 főnyi csoport elemzése:

A 10 gyűrűstéri polgár osztályhelyzete, különleges értékű gyűrűstéri ingatlan révén eleve tőkés bányarészesnek, ha nem vállalatos úrnak¹⁴⁷ számít. Hasonló elbírálás alá esik a 35 kispolgári foglalkozású vállalkozó is. Másfajta kapcsolatuk a bányagazdasággal már az alapfoglalkozással járó másirányú lekötöttségük miatt el sem igen képzelhető. Legkevésbé a kézimunkás kisvállalkozó szerepében, amelyhez nem volt meg a szakmai felkészültségük sem.¹⁴⁸ Nem ennyire egyöntetű a bányász eredetű vállalkozók összetétele. Már a 40 főnyi csoport elemzésénél kiderült, hogy a kézimunkás zömből egyesek átváltottak a tőkés bányarészesek táborába. Szám szerint négyen voltak¹⁴⁹ a 13 kézimunkás kisvállalkozó¹⁵⁰ ellenében. Ezt az arányt kellene most megállapítani a 136 főnyi csoportnál is. A 40-es csoport vagyoni megoszlásából indulok ki. A négy tőkés bányarészes közül itt három a közepes vagyonok alsó fokozatának (IV.) megfelelő ingó vagyon után adózott,¹⁵¹ míg a kézimunkás kisvállalkozók mindannyian a kisvagyonok (III.) csoportjában találhatók. A vagyoni megoszlásnak ezt a sémáját követve, a 136-os csoport 71 bányász eredetű vállalkozója közül tőkés bányarészesnek vettem a nyolc legvagyonosabbat (IV. vagyoncsoport), az I—III. vagyoncsoportbeli 63 főt (2 + 2 + 59) ezzel szemben kézimunkás kisvállalkozónak. Az ismeretlen alapfoglalkozásúak elbírálásánál a 40-es csoport két ismeretlenjének a vagyoni szintlépcsőjével (II. és III.) nem sokat lehet kezdeni. A névanyag némasága mellett¹⁵² pedig egyáltalán nincs kizárva, hogy a húsz főnyi csoportban meghúzódnak bányász eredetű próbálkozók is. Így hodrusi lakóhelye révén bányásznak lenne tekinthető Fülöp fia Márton (62. tétel). De szó lehet erről Fayerabenth Simon (6. tétel), Peer veje Bálint (14. tétel.), Peer Egyed (71. tétel.), Stiber János (197. tétel.) és Weigl András (106. tétel.) esetében is. Viselték ugyanis e neveket bánya-, megkohómunkások is. Pl. Fayerabenth Bálint (Sb. 454), Peer Bálint,¹⁵³ Stiber András, aki kohómunkás volt¹⁵⁴ és a vájár Weygel András.¹⁵⁵ A nevek e jelzésén indulva a hodrusi Fülöp fia Márton mellett az utóbb említett 5 vállalkozót is bányász eredetűnek és vagyonosságuk alacsonyabb szintlépcsőjének (1 törpe és 5 kis vagyonú) a mérlegelésével mind a hatot kézimunkás kisvállalkozónak számítom, a csoport többi 14 tagját viszont tőkés bányarészesnek. Utóbbiak közül egynek, Dur Mártonnak (149. tétel.) kohója is volt.

¹⁴³ Ugyanott, az alábbi tételek (a ** jelre ld. 133. jegyz.): 17(?)**, 18**, 19**, 22**, 31** 35, 40, 41, 45, 55**, 78, 85, 94**, 110** (kis vagyonúak); 120, 125, 145 (közepes vagyonok alsó fokozat).

¹⁴⁴ Ugyanott, az alábbi tételek: 132, 148 (közepes vagyonok alsó fokozat).

¹⁴⁵ Ugyanott, az alábbi tételek (a ** jelre ld. 133. jegyz.); 27** (kis vagyonú); 136**, 147 (közepes vagyonok alsó fokozat); 168 (nagy vagyonú).

¹⁴⁶ Ugyanott, az alábbi tétel: 131.

¹⁴⁷ Az volt pl. a kohótulajdonnal is bíró Augst Miklós (Függelék 112. tétel.).

¹⁴⁸ Vö. 578. l.

¹⁴⁹ Ld. 576. l. 3. csoport.

¹⁵⁰ Ld. a 125. jegyzetben id. h.

¹⁵¹ A negyedik, Hentschuh Szaniszló, a későbbi bányamester, 1542-ben csak törpe vagyonnal (II) bírt és még háza sem volt. Rendhagyó esetét, amely többféle hipotézissel is magyarázható lenne, nem veszem figyelembe.

¹⁵² A 20 fő közül mindössze a Müllner és a Frescher névből lehetne következtetni viselőjének a polgári foglalkozására. Ld. a függelék tételeit.

¹⁵³ Sb. Halblöhregister 1536. május 13: 15. l. 7. tétel. 1542. évi hatvanad-lajstrom Selmech. 314. sz.

¹⁵⁴ Ugyanott, 30. tétel.

¹⁵⁵ Sb. Acta. 1536. Halblöhn, töredékek, 62. l.

Társadalmi kategória	Tőkés bányarészes	Kézimunkás kisvállalkozó
Gyűrűstéri polgár	10	—
Kispolgári foglalkozású	35	—
Ismeretlen alapfoglalkozású	14	6
Bánya- és kohómunkás	8	63
Összesen	67	+ 69 = 136

A 40 főnyi csoportnál 13 fő volt a kézimunkás kisvállalkozók száma és 27 a tőkésé. Az 1542. év időmetszetében ismert 176 vállalkozó közül $69 + 13 = 82$ volt tehát kézimunkás kisvállalkozó, az összlétszám $46,59\%$ -a, úgy is mondhatom: kisebbik fele. Az 1542 tavaszán a selmeci bányagazdaságban foglalkoztatott 740 bérmunkásnak meg $11,08\%$ -a.

E magas arányszámok valóban tömegesen jelentkező igény tükrözői. Az eredmények ezzel szemben arról vallanak, hogy a tőkés vállalkozás nyomasztó túlsúlyával szemben az igény távolról sem találta meg kielégülését. Láttuk ugyan példáit, amikor egy-egy bányász eredetű vállalkozó is dúsabb eret ütött és annak a gazdagabb hozamával átválthatott a tőkés bányarészesek osztályába. De az ilyen metamorfózis kivételszámba ment. 1542-ben a 88 bányász eredetű vállalkozó közül a magasabb termékhozam és a vagyoni helyzet alapján legfeljebb ha tizenkettőnél tételezhetjük fel. Hetvenhatan megragadtak a kevés számú munkaerőre korlátozott kisüzemnél, amelynek hozama gyakran még a megélhetéshez sem volt elegendő. Jellemző, hogy ez a kép még emberöltőnyi távlatban sem változik. Az 1576-ban a rendes vállalkozó szervezetek (Gewerkschaft) által művelt 35 bányamű részesei között mindössze öt bányász eredetűvel találkoztunk: Eszopus Lénárd, Groß János örökösei, Janntschig János, Protwurst András és Mihály.¹⁵⁶

A számok a vállalkozás társadalmi képletének a szélsőséges polarizációját mutatják. A következő fejezetekre vár a kiváltó tényezők és a dialektikus mozgás ábrázolása.

Függelék

Kimutatás az 1542. évi hatvanadadólajstromban azonosított bányavállalkozók ingó vagyonának és adott esetben az 1548–1549 évi termékhányaduknak (a beszolgáltattott ezüst és arany együttes értékének), valamint esetleges kamarai művelési hiteleik hátralékos részének az összegéről.

A táblázatos kimutatás rovatai.

1. Végig futó tételsorszám.

2. A vállalkozó neve és alapfoglalkozása. Első helyen áll a név magyaros névrendben, vagyis elől a latin és német nyelvű forrásokban utónévként álló (családi, vagy foglalkozást jelentő) név, második helyen pedig a keresztnév, de az utóbbi a megfelelő magyar alakjában. Erre következik zárójelben az 1542. évi adólajstrom névváltozata, itt a keresztnév is eredeti alakjában; az

¹⁵⁶ Péch, 81. I, Bányaművelés 485–488. l. — 1542-ben hasonló nevű bányász eredetű vállalkozók: Függelék, 20, 37, 82, 120. tétel.

utána Sb., vagy Hb., vagy Kb. jelzésű szám az 1542. évi adólajstrom közlésre szánt átírásának a tétel-sorszáma, amelynek dült szedése háztulajdonost, sima szedése bérlakót jelez; az Sb., Hb., Kb. az adólajstrom selmec-, illetőleg hodrus-, vagy kisbányai részére utal. — Az 1542. évi adólajstromból vett adatok után a bányamunkásoknál még azt is jelzem, hogy mely évben minő hetibérrel tűnnek fel a történetesen fennmaradt ún. „Halblohnregister”-ekben, amelyek a bányamunkások béréből évente két ízben lefogott fél hetibér összegét számolják el. — A lajstromok első, fogalmazványyszerű leírásai a városi levéltár „Acta” sorozatának a megfelelő évi kötegében található. Az 1534. évi augusztusi, 1535. évi októberi, 1536. évi májusi és szeptemberi lajstromnak van egy tisztázott példánya is; „Inventar IX, No. 1291—1294” a jelzete. Az alapfoglalkozás, ha nincs megkérdőjelezve, minden esetben konkrét adatokon alapul. A forráshelyeket itt helyszűke miatt nem adhattam meg. Az adólajstrom közlésre szánt átírásához fűzött dokumentáció („Portrét és életrajzi adatok”) tartalmazni fogja, az idevágó forráshelyek feltüntetésével, az egyes adózókra vonatkozó összes adataimat. Az alapfoglalkozásként ismételt előforduló „gyűrűstéri polgár” megjelölés használatában Henszlmann Imrét követem. Az egykorú német „Ring” és latin „circulus” megfelelőjeként ő hozta be magyarba a „Gyűrűs-tér” kifejezést. Az egyes települések fő-, vagy piactere értendő alatta. Az elnevezés nem a tér alakjától ered, mert ez sohasem volt kör, hanem négyszög alakú.

3. A vállalkozó ingóvagyonának az 1542-ben lerótt hatvanadadó összegéből visszazámított értéke. A **-gal jelölt tétel azt jelenti, hogy az illető adózó adója önkéntes megajánlásból meghaladta a bevallott vagyon után járó összeget; az * jel értelme pedig: a lajstrom számszerűen megadja a bevallott vagyon értékét.

4. A vállalkozó háznépe: a háztartásában élt alkalmazottak és a bérlakók.

5. A vállalkozó 1548—49 évekből ismert egy esztendei termékhányadának, a beváltott ezüstnek és aranynak az együttes értéke. Vö. a *Paulinyi, I, 6 sz.* alatti kimutatást.

6. A vállalkozó nyilvántartott kamarai művelési hiteleinek az együttes összege. Vö. *Paulinyi, I, 7. sz.*

A kimutatás egyébként vagyonkategóriák szerint osztályozva, ezeken belül betűrendben veszi számba az 1542. évi adólajstromban azonosított vállalkozókat. A vagyoni kategóriákra nézve ld. fentebb 561. l.

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesön 1537—48 f, d
<i>I. Vagyontalanok</i>					
1	Glaser János (Glasser, Sb. 256; 1541: Hans Glaser); neve után: üvegfüvő	—,—	—	—,—	7,50
2	Goltschmidt Tamás (<i>Goldschmid Thomas senex</i> , Sb. 818); neve után: ötvös	—,—	—	—,—	137,00
3	Petzenko (<i>Peschynkin vidua</i> . Sb. 476; feltehetőleg az anyja); bányász — Jan Pezenka 1537-ben vájár 70 d heti bérrrel,	—,—	4 bérlakó	—,—	
4	Prayß Zsigmond (Sigl), (<i>Prayz Sigismundus</i> , Sb. 705); fuvaros (ércfuvarozó)	—,—	1 legény (famulus)	—,—	—,—

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölcson 1537—48 f, d
5	Starck (írva: Sczstarck) Mihály (<i>Starkh Michael</i> , Sb. 111); bányász, vājár 70 d-os heti bérrel (1536)	—,—	—	—,—	—,—
	<i>II. Törpe vagyionok</i> (0,01—9,00 f)				
6	Fcierabent Simon (vidua Fayerobenth, Sb. 375); alapfoglalkozása: (?)	9,00	—	—,—	19,00
7	Fleischer Bálint (Valentini lani vidua, Sb. 383); mézszáros; fia (Hans Valth Fleyscher son) kohómunkás 1 F-os hetibérrel (1537)	8,40	—	—,—	2,00
8	Glaser Ambrus (Ambrosin vidus, Sb. 805 — az özvegye); neve után üvegfűvő	6,00	—	—,—	5,00
9	Grande Gáspár (Grondelin Uzanna vidua, Sb. 605); alapogl.: (?)	9,00	—	96,26 1/2	8,50
10	Kusman (írva: Gusman) — Kwzmanyn vidua, Hb. 175); bányamunkás, munkavezető, 1 f hetibérrel (1536, 1537)	6,00	—	—,—	—,—
11	Perkmeister (Pergmeister Joannes, Hb. 49); bányász	9,00	—	(csak próba-olvasztó)	—,—
12	Tischler Miklós (Tischler Nicolaus cum filio, Sb. 426); neve után asztalos	9,00	—	—,—	19,25
	<i>III. Kis vagyionok</i> (9,01—45 f)				
13	Balázs (Balasch, Hb. 191); bányamunkás, vājár 70 és 64 d-os hetibérrel (1536, 1537)	9,60	—	—,—	—,—
14	Bálint, Peerneke a veje (<i>Schön Valentinus</i> , Sb. 109); alapfoglalkozás: (?); apósát ld. alább 130. tétel alatt	42,60**	2 bérlakó	—,—	5,00
15	Bálint, Plesel Mihály veje (Teboß Valentinus, Sb. 634); apósa bányamunkás, munkavezető, heti 1 f bérrel (1536); annak vettük a vőt is	12,00	—	—,—	—,—
16	Bernát, Kodkáné veje (<i>Huthko Bernhardus</i> , Sb. 159; 1541-ben: Bernhart Kutkin aid am); bányamunkás, vājár 70 d heti bérrel (1537)	42,60**	—	—,—	—,—

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesőn 1537—48 f, d
17	Berscher György (Barchan Georgius, Sb. 142) alapfogl.: bányász (?)	18,00	—	7,19	—,—
—	Blasy olvasztó ld. 86. tét.				
18	Cseh (írva: Zech) János (Czech Joannes, Sb. 277) bányamunkás, vājár, heti 70 d bérrel (1537); másként Czesky János	21,00	—	2,42 1/2	—,—
19	Demian János (Damianus, Sb. 631); kohómunkás heti 64 d bérrel (1537)	19,20	—	84,94 1/2	—,—
20	Esopus János (<i>Esopus Handl. Sb. 101</i> ; — 1541: Esopus Hansl); bányamunkás, vājár, heti 70 d bérrel (1537)	42,60**	—	—,—	6,00
21	Fábián fia János (<i>Fabyan Joannes</i> , Kb. 10); bányamunkás (1539)	45,00	1 bérlakó	—,—	—,—
22	Fieczko (Ficzkho) Máté (<i>Fyczko Mathcus</i> , Hb. 113); bányamunkás (1539)	21,00	—	—,—	—,—
23	Fylkaren János (<i>Fylkaren Joannes</i> , Hb. 69); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1537)	15,00	—	—,—	—,—
24	Flach György (<i>Flach Jwrko</i> , Sb. 801); bányamunkás 40 és 50 d heti bérrel (1536, 1542)	15,00	—	—,—	—,—
25	Frumbwirth Tamás (<i>Frumbwirth Thomas</i> , Sb. 554); kamarai alkalmazott (1542-ben: nyugdíjas)	21,30**	2 bérlakó	—,—	19,50
26	Gobell György (<i>Göbel Leonhardus</i> , Sb. 143 — György apjának vettem); bányamunkás (?)	21,00	—	csak próba- olvasztó	—,—
27	Goltzschmidt János (<i>Joannes aurifaber</i> , 727) ötvös	45,00	—	38,82	—,—
28	Graylich Pál (<i>Graylich Paulus</i> , 594); alapfoglalkozás: (?)	25,60**	3 bérlakó	—,—	—,—
29	Haubner János (<i>Haubner Joannes</i> , 260); bányamunkás heti 40 d bérrel (1536, 1537)	21,00	—	—,—	39,80
30	Heckel Osvát, vājár (<i>Heckel Oswaldus</i> , Sb. 281); vājár, „Hayer” a ragadványneve	42,60**	—	—,—	257,11
31	Hendtschuch Szaniszló (<i>Hanschuh Stanislaus</i> , Hb. 242); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel, (1536); 1548-tól bányamester	24,00	—	112,80	—,—

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölcson 1537—48 f, d
32	Henczich Lénárd (<i>Henzlik, Kb 16</i>); bányamunkás	30,00	3 bérlakó	—,—	—,—
33	Hlickl Márton (<i>Hlykel Martinus Sb. 633</i>) kohómunkás, olvasztó, 1 f-os heti bérrel (1536).	21,00	—	csak próba- olvasztó	4,00
34	Hodrla Lipót (<i>Hader Labenko Leopoldus, Sb. 215</i>); bányamunkás (?)	15,00	—	—,—	—,—
35	Holj Jakab (<i>Holy Nicolaus, Sb. 492</i> — Jakab apjának vettem); Miklós bányamunkás, vágár volt, heti 70 d bérrel (1536: Mickulasch Holle)	45,00	—	8,75	—,—
36	János, vágár (<i>Polyak Jane, Sb. 459</i>); 1536-ban 64 d-os munkabérért dolgozik	21,00	—	—,—	—,—
37	Jantsch (<i>Janitsch</i>) Márton, vágár (<i>Janschyk Martinus, Sb. 153</i>); 1537-ben 1 f-os heti bére volt (Mertl Ganczig)	42,60**	1 bérlakó	—,—	4,84
38	Kaylhau (<i>Kaylhaw Gregorius, Sb. 295</i>); bányamunkás, vágár, 70 d heti bérrel (1537)	42,60**	1 cselédlány	—,—	—,—
39	Kakurka (írva: Kackurka — <i>Kakorka Michael, Hb. 68</i>); bányamunkás	21,00	1 bérlakó	—,—	—,—
40	Kanßwoll Bálint (<i>Kanßwol Valentinus, Sb. 460</i>); bányamunkás 50 d heti bérrel (1536);	45,00	4 bérlakó	68,75	—,—
41	Kascher György (<i>Katscher Simon Kb. 1</i> ; — György apjának vettem; bányamunkás	45,00	3 bérlakó	2,72 1/2	—,—
42	Klain (írva: Clain) János (<i>Klein Joannes, Sb. 102</i>); alapfoglalkozás: (?)	42,60	—	—,—	—,—
43	Kludna György (<i>Klwdna Georgius, Sb. 100</i>); bányamunkás heti 40 d bérrel (1537)	15,00	—	—,—	—,—
—	Koczkané ld. <i>Kosskáné</i> alatt a 46. tét.				
44	Kokoth, másként Roßschwanz Jakab (<i>Kokoth Jacobus, Sb. 661.</i>) fuvaros	10,63**	4 fuvaros, kocsis	—,—	—,—
45	Koller Ferenc (<i>Koler Thomas, Hb. 53</i> — Ferenc apjának vettük); bányamunkás, vágár, 70 d heti bérrel (1537)	21,00	—	9,89 1/2	—,—

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó- vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesön 1537—48 f, d
46	Koskané (Kosskhin) — Koczky vidua Sb. 235); férj alapfoglalkozása ismeretlen	21,00	—	—,—	—,—
47	Koza Jakab (<i>Koza Jacobus</i> , <i>Sb 812</i>); szatócs	42,60**	5 bérlakó	—,—	11,23
48	Koza (írva: Kosa) fia Vid (Koza Egidius, Sb. 813 — Vid apjának vettem); bányamunkás	30,00	—	—,—	—,—
49	Krasnik (<i>Kraznyk Jacobus</i> , <i>Hb. 201</i>); bányamunkás	45,00	fiával élt együtt	—,—	—,—
50	Krautfogl Menyhért kamarai kohókerülő (1546) (<i>Krauth- fogel Melchior</i> , <i>Hb. 209</i>): bánya- v. kohómunkás	36,00	2 bérlakó	—,—	1,00
51	Kremniczer Simon kamarai kohókerülő (1546—1547); (<i>Cremniczer Jacobus</i> , <i>Hb.</i> 97. — Simon apjának vettem); bányamunkás	30,00	2 bérlakó	—,—	3,00
52	Kreml Máté (<i>Matheus Cremplini Gener</i> , <i>Sb. 413</i>) — a vő bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrrel (1536)	42,60	5 bérlakó	—,—	293,62
53	Kruci György (<i>Kruezig György</i> , <i>Sb. 501</i>); bányamunkás (?)	21,00	—	—,—	14,75
54	Kunowa (Kun?) János (<i>Kwnowa Jane</i> , <i>Kb. 105</i>); bányamunkás, vājár 60 d heti bérrrel; (1536, 1539)	21,00	5 bérlakó	csak próba- olvasztó	—,—
55	Kunigsperger András (<i>Andreas sector</i> , <i>Sb. 405</i>); bányamunkás, vājár	21,00	—	7,68	—,—
56	Kunigsperger János (<i>Joannes de Monte regio</i> , <i>Sb. 470</i>); bányamunkás, vājár, heti 70 d. bérrrel (1537)	21,00	—	—,—	6,00
57	Laecher Péter (<i>Lacher Petrus</i> , <i>Sb. 270</i>); vājár (1543)	21,00	—	—,—	—,—
58	Lang Fülöp (<i>Lang Philippus</i> , <i>Sb. 173</i>); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrrel (1537)	45,00	—	—,—	—,—
59	Lang Mátyás (<i>Lang Mathias</i> , <i>Sb. 206</i>); alapfoglalkozás: bányamunkásnak veszem	42,60**	1 bérlakó	—,—	160,75
60	Lindwurm János Hodrusról (<i>Lyndwurm Joannes</i> , <i>Hb. 361</i>); bányamunkás, munkavezető, 50 d heti bérrrel (1536)	30,00**	2 bérlakó	—,—	1,00

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vegyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kötcsön 1537—48 f, d
61	Machsmaul György (<i>Maxmaul Georgius, Hb. 46</i>); bányamunkás	21,00	—	—,—	—,—
62	Márton, Fülöp fia (<i>Philip Martinus, Hb. 164</i>) alapfoglalkozás: (?)	42,60	—	—,—	—,—
63	Mathich Szaniszló (Matuch Stanislaus, Sb. 482) bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1536, 1537);	21,00	—	—,—	—,—
64	Mon Messig Pál (<i>Mamassig Paulus, Sb. 172</i>); alapfoglalkozás: (?)	42,60**	—	—,—	—,—
65	Mullner (Müller) János ezüstkísérő lovas, utóbb vállalati faktor (Müllner Joannes, Sb. 340); alapfoglalkozás: (?)	30,00	—	—,—	—,—
66	Nickelmann Lénárd (<i>Nykelman Leonhardus, Sb. 258</i>) bányamunkás, vājár, majd munkavezető 70 d, ill. 1 f heti bérrel (1536, 1537)	42,60**	5 bérlakó	—,—	2,00
67	Nikusch Hodrusól (die alte, Nykusch, Hb. 33 — az özvegye); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1536)	15,00	—	—,—	5,80
68	Oczkho György (Oschko Georgius, Hb. 178); bányamunkás, vājár 70 d heti bérrel (1536)	9,60	—	—,—	1,00
69	Oczkho János, (Oschko Joannes, Hb. 265); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1537).	15,00	—	—,—	3,00
70	Pampusch Gál (Pambusch Gallus, Sb. 404); alapfoglalkozás: (?)	30,00	1 munkás (laborator)	—,—	—,—
71	Peer Egyed Selmechányáról (<i>Peer Egidius, Sb. 134</i>); alapfoglalkozás: (?)	42,60**	—	—,—	1,40
72	Peytler János (<i>Paytler Joannes, Hb. 337</i>); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1542)	14,40	—	—,—	—,—
73	Piskal Márton (Pyzkerl Martinus, Sb. 290); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1536)	21,00	—	—,—	—,—
74	Polack András (<i>Polyak Andreas, Sb. 458</i>) bányamunkás, vājár, 70	30,08**	1 bérlakó	—,—	9,50

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölsön 1537—48 f, d
75	Polack János kovács, (<i>Polack Jane, faber, Sb. 410</i>); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1536)	31,95**	2 bérlakó	—,—	1,00
76	Polack Márton (Polak Martinus, Sb. 222); kohó munkás (hámosos!) 70 és 64 d heti bérrel (1536 és 1537)	21,00	—	—,—	—,—
77	Polner Bálint (<i>Polner Valentinus, Sb. 766</i>); kézműves (mészáros?)	30,00	1 cselédlány 1 legény (segéd)	—,—	—,—
78	Pradtesch Tamás (<i>Prodytsch Martinus, Hb. 78</i> — Tamás apjának vettem); az apa bányamunkás, munkavezető 1 f heti bérrel (1536)	18,00	—	13,16	—,—
79	Preyer János (<i>Prayer Johannes, Sb. 396</i>); bányamunkás, (vājár?)	18,00	—	—,—	—,—
80	Prenner Bertalan (<i>vidua Bartholomei Prennerin, Sb. 525</i>); a férj a kamarai leűző- (égető-) mű vezetője volt	31,95**	—	—	12,00
81	Proschoffsky András üveg-fűvő, (vidua Sophia Andree Prosehoffkyn, Sb. 780); a kamara szklenói üveghutájának volt a vezetője	12,00	—	—	3,20
82	Protwurst (<i>Protwurst Gaspar, Hb. 349</i>); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel (1536. szept.)	37,20	2 bérlakó	—,—	—,—
83	Rakoffskj János (<i>Rachoffzky Jane, Hb. 154</i>); bányamunkás (?)	21,00	—	—,—	5,00
84	Scherer György (Scherer Georgius, Sb. 131); bányamunkás, munkavezető (huetman) 1 f heti bérrel (1536, 1537)	21,00	—	—,—	—,—
85	Schlemmer Mátyás (<i>Schlemmer Maczko, Sb. 76</i>); kohómunkás (ércőrlő) 70 d heti bérrel (1542)	31,95**	3 bérlakó	91,14	21,00
86	Schmelczer Balázs helyesekben: Blasy olvasztó (<i>Blesel Johannes, Sb. 673</i>); kohómunkás, olvasztó, majd kohósáfár (1542, 1543)	30,00	—	—,—	2,00
87	Schmelniczer Lénárd (<i>Schmelniczer Leonhardus, Hb. 153</i>); bányamunkás	10,65**	2 bérlakó	—,—	—,—

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölcson 1537—48 f, d
88	Schmidt Farkas Selmechányáról (<i>Wolfgangus faber, Sb. 642</i>); bányamunkás, vājár vagy bányakovács 70 d heti bérrrel (1536, 1537, 1539).	21,30	1 segéd	—,—	8,00
89	Schmidt György mézšáros (<i>vidua Georgii lanii, Sb. 753</i> — az özvegye), 1537-ben bányamunkás munkavezető minőségben	15,00	—	—,—	—,—
90	Schneider Balázs (Blasius sartor, Sb. 365); szabó	36,00	—	—,—	10,00
91	Seicz (Saytz) bányakocsis (fuvaros) (<i>Zayecz Joannes, Sb. 519</i>)	15,00	—	—,—	4,00
92	Slazka (irva: Schlamka, ejtsd: Szlamka) — Zlamko Stephanus, Kb. 32); bányamunkás	12,00	—	—,—	—,—
93	Slyffko (ejtsd Szlivko) (Zlyffka Gregorius, Sb. 440); fuvaros, ércfuvarozó is	15,00	—	—,—	13,00
94	Soffa, Péter özvegye (Sophia vidua Petri, Sb. 538); kohómunkás (ércörlő-malom?) — (1539)	15,00	—	3,08 1/2	—,—
95	Stainmetz Farkas (Wolfgangus lapicida, Sb. 503); kőfejtő, kőfaragó	42,00	—	—,—	5,00
96	Staub János (<i>Staub Johannes, Hb. 320</i>); bányamunkás, művezető (1536 szept.), majd vājár (1540 okt.) 1 f 50 d, illetőleg 70 d heti bérrrel	24,00	6 bérlakó	csak próba-olvasztó	—,—
97	Stiber (Schtiber) János (Styber Joannes, Sb. 415); alapfoglalkozás: (?)	15,00	—	—,—	—,—
98	Stubenrauch (Stubenrauch Petrus, Sb. 233); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrrel (1536)	42,60**	2 bérlakó	—,—	—,—
99	Tbeisl (Trisel) Tamás (<i>Tayz Thomas, Sb. 99</i>); bányamunkás, vājár	42,60**	1 bérlakó	—,—	4,00
100	Trakscher Gergely (Drokscher Gregorius az anyjával, Sb. 614); bányamunkás, munkavezető, 1 f heti bérrrel (1537); ld. alább 146. tét. alatt <i>Trogscher Jánost</i> is	31,95**	—	—,—	—,—
101	Turczér Bertalan (<i>Twrczer Bartholomeus, Sb. 481.</i>)	45,00**	1 bérlakó	—,—	—,—
102	Unger János Selmechányáról (<i>Unger Joannes, Sb. 513</i>); alapfoglalkozása: (?)	42,60**	—	256,62	12,50

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesőn 1537—48 f, d
103	Walner (Wohlmüt) Lénárd szatócs (<i>Kromer Leonhard, Sb. 735</i>); szatócs	30,00	—	—,—	—,—
104	Wankó György (Wanko Jawrik, <i>Sb. 493</i>); bányamunkás, munkavezető, 1 f hetibérrel	21,00	—	—,—	—,—
105	Wassergapel Gáspár (<i>Wassergapel Gaspar, Hb. 130</i>); bányamunkás	19,80	1 bérlakó	—,—	—,—
106	Weigl András (Waygl Andreas, <i>Sb. 793</i>); alapfoglalkozás: (?)	19,20	—	—,—	2,00
107	Winter másként Purtzler Márton (Wynther Martinus, <i>Sb. 194</i>); bányamunkás, vājár, 70 d hetibérrel (1536)	42,60**	—	—,—	13,00
108	Woloch János (Wolach Johannes, <i>Sb. 122</i>); bányamunkás: munkavezető, 1 f hetibérrel (1536. máj.)	21,00	—	csak próba- olvasztó	—,—
109	Zipser (Czipser) Bálint (Czipser Valentinus, <i>Hb. 8</i>); bányamunkás, vājár (1536 szept., 1537), 70 d hetibérrel	15,00	—	—,—	—,—
110	Zirnj (Zuran) János (Zuran Jane <i>Sb. 435</i>); alapfoglalkozás: feltehetőleg bányamunkás	18,00	—	15,53	—,—
	<i>IV. Közepes vagyonok alsó fokozat (45,01—120 f.)</i>				
111	Ascharen Mihály (<i>Acharen Michael, Hb. 257</i>); bányamunkás; mint adós <i>Aschauer néven</i> .	84,00	3 bérlakó 1 cselédlány	—,—	3,50
112	Augst Miklós (<i>Augst Nicolaus, Sb. 820</i>); gyűrűstéri polgár, kohóval és ércörlőmalommal bíró tőkés bányavállalkozó	120,00	1 bérlakó 1 cselédlány	—,—	120,26
113	Drescher Márton (<i>Drescher Nicolaus, Sb. 184</i> — Márton fiának vettem); alapfoglalkozás: (?)	53,25	1 bérlakó	—,—	4,00
114	Eifländer János ötvös (<i>Ayfflander Joannes Sb. 829</i>); gyűrűstéri polgár, ötvös	120,00	1 bérlakó 1 cselédlány	—,—	7,00
115	Feierabent Jeromos (<i>Fayerobenth Hieronimus, Sb. 208</i>); alapfoglalkozás: (?)	53,25**	—	—,—	256,60

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyron 1542	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesőn 1537—48 f, d
116	Flayding Pál kémldő (probie- rer) — (Flading Paulus, Sb. 355); kohász, kamarai üzemi alkalmazott	60,00	—	—,—	120,67
117	Fleischer Antal (<i>Antonius la- nius, Sb. 786</i>); mészáros	120,00	—	—,—	10,00
118	Fleischer Simon (<i>Simon la- nius, Sb. 341</i>); mészáros	63,90	—	—,—	—,—
119	Gábor szücs (Gabriel pelli- fex, Sb. 703); szücs	87,00	2 segéd	—,—	—,—
120	Groß János választó (schai- der, 1546) — (<i>Groß Joannes, Sb. 201</i>); eredetileg bánya- munkás, vājár, 70 d heti bérrel (1537, 1542).	85,40**	3 bérlakó 1 cselédlány	183,01 1/2	9,40
121	Herman Márkus ötvös (<i>Gold- schmid Marcus, Sb. 823</i>); gyűrűstéri polgár, ötvös	63,90**	1 bérlakó	71,27 1/2	34,04
122	Klyber János (<i>Klyber Jo- annes, Sb. 195</i>); bánya- munkás, munkavezető, heti 1 f bérrel (1536. szept.)	90,00	3 bérlakó	—,—	—,—
123	Koczka (Koczka Jacobus, Sb. 242): alapfoglalkozás: (?)	120,00	—	—,—	—,—
124	Kramer Egyed (<i>Kromer Egi- dius, Sb. 819</i>); távolsági ke- reskedelmet is űző szatócs, gyűrűstéri polgár	82,20**	—	—,—	328,50
125	Kunigsperger Márton, (<i>Ko- nigsperger Martinus, Sb. 361</i>); bányász (1536, szept.)	59,64**	1 bérlakó 1 szolgál (segéd ?)	646,66	—,—
126	Maß Ferenc (<i>Maß Jacobus, Hb. 453</i>). — Ferenc apjának vettem); bányamunkás, munkavezető, 1 f heti bérrel (1536 szept.)	54,00	2 bérlakó	—,—	—,—
127	Muner András (<i>Muner Jaco- bus, Sb. 220</i> — Jakab And- rás fia); András tönkrement gyűrűstéri polgár	63,90**	3 bérlakó	—,—	334,00 20,00
128	Noldel András (<i>Noldel An- dreas, Sb. 558</i>); kalmár	119,30**	1 legény	—,—	37,47
129	Peer Bálint (Peer Valentinus, Sb. 314); gyűrűstéri polgár	119,30**	2 bérlakó	—,—	26,00
130	Piram Tamás (<i>Pyrenpaum Thomas, Sb. 249</i>); alapfog- lalkozás: (?)	63,90	1 bérlakó	—,—	20,25
131	Praun (Praun) Gáspár (<i>Gas- par ponderarius, Sb. 246</i>); a városi vasraktár kezelője (eisenweger) és kalmár, gyű- rűstéri polgár (?)	119,30	1 bérlakó 1 szolgáló	2 893,42	70,00
132	Prenner Erasmus (<i>Preiner Erasmus, Sb. 75</i>); kamarai czüstégető (kohász)	53,25**	—	257,49 1/2	18,00

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölesőn 1537—48 f, d
133	Reuz Máté (<i>Rayz Matheus az anyjával, Sb. 199</i>); bányamunkás, vājár, 70 d heti bérrel, (1536. szept. 23.)	85,40**	1 bérlakó	csak próba- olvasztó	—,—
134	Riemer Márton (<i>Hymer Martinus, Sb. 253</i>); neve után szíjjártó	47,05**	1 bérlakó	—,—	7,00
135	Saltzer András (<i>Vidua Andree Zalczer, Sb. 723</i>); alapfoglalkozás (?)	85,20**	2 bérlakó	—,—	621,00
136	Satler (Sadler) János (Zathler Joannes, Sb. 266); neve után nyerges	60,00	—	636,41 1/2	40,00 9,50
137	Schappellmann János (<i>Schappellmann Joannes, Sb. 827</i>); alapfoglalkozás: (?)	85,20**	1 szolgáló	389,90	35,40
138	Schlosser Selmechányáról (Schlosser Joannes Sb. 271); neve után lakatos	53,25**	1 legény 1 cseléd lány	—,—	1,00
139	Schmelczer Jakab (<i>Schmelczer Jacobus, Sb. 501</i>); neve után kohómunkás, olvasztó	105,00	1 bérlakó	—,—	0,07 (!)
140	Schmidt Lőrinc (<i>Laurencius faber, Sb. 569</i>); kovács	120,00	2 bérlakó 3 legény	—,—	4,00
141	Schneider Mátyás (<i>Mathias sartor, Sb. 536</i>); szabó	60,00	2 bérlakó	csak próba- olvasztó	—,—
142	Solmon (<i>Solomon Lénárd: Leonardus Zalman, Hb. 204</i>); Lorenz Salmon bányamunkás, munkavezető 1 f heti bérrel (1537)	60,00	3 bérlakó 1 legény (famulus)	—,—	—,—
143	Starekh Damján (<i>Stark Damianus, Sb. 726</i>); gyűrűstéri polgár, annakelőtte fürdőmester volt	120,00	3 bérlakó	—,—	208,50
144	Stutius János (<i>Stucius Joannes, Sb. 103</i>); bányamunkás, munkavezető, 1 f heti bérrel (1537)	84,00	—	—,—	11,00
145	Tischler Farkas (<i>Tischler Joannes, Sb. 33</i> — az 1548/49-ben beváltó Farkas apjának vettük); János: bányamunkás, üzemvezető sáfár 1 f 20 d heti bérrel (1537)	90,00	—	4 182,78 1/2	—,—
146	Trogscher János (<i>Drokscher János, Sb. 593</i>) bányamunkás, munkavezető, 1 f heti bérrel (1537) ld. Trakscher Gergelyt is a 100. tét. alatt	51,00	—	—,—	5,00
147	Ungerfeindt András (Andreas sartor, Sb. 730); szabó; 1542-ben bérlakó, de volt saját háza is (Sb. 773); ezt anyja lakta	85,20**	1 segéd 1 szolgáló	568,60	1 166,18

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölcson 1537—48 f, d
148	Winter András (<i>Wynter Andreas, Sb. 733</i>); kamarai üzemi alkalmazott; a leüzőmester (Silberprenner) segédje <i>V. Közepes vagyonok: felső fokozat (120,01—300 f)</i>	60,00	2 bérlakó 1 legény (segéd?)	246,24	10,50
149	Dur Márton (<i>vidua Mertel Dyr, Sb. 718</i>); alapfoglalkozás: (?) gyűrűstéri polgár	127,80**	2 bérlakó 1 fuvaros kocsis	—,—	433,33
150	Faber (Fabri) János orvos (<i>Joannes doctor, Sb. 376</i>);	127,80**	1 szolgáló 7 bérlakó	—,—	103,04
151	Fleischer György (<i>Georgius lano, Sb. 731</i>); mészáros	170,40**	2 legény 1 szolgáló	—,—	21,99
152	Fleischer Kristóf (<i>Fleischer Cristoforus, Sb. 72</i>); mészáros	127,80**	2 legény 1 cselédlány	—,—	8,00
153	Graf Farkas szabó (<i>Wolfgangus sartor, Sb. 356</i>).	238,56**	3 bérlakó 1 legény	—,—	5,00
154	Haller János (<i>Haller Joannes, Sb. 825</i>); gyűrűstéri polgár	243,00**	1 legény	—,—	3 529,03
155	Hollensteiner Kristóf (<i>Schader Cristoff, Sb. 738</i>); a kamarai választómű („schaidgaden”) vezetője	127,80**	1 bérlakó 1 cselédlány	—,—	18,97
156	Kolb Egyed (<i>Kolb Egidius, Sb. 238</i>); alapfoglalkozás: kézműves (3 legényt foglalkoztat)	180,00	2 bérlakó 3 legény 1 cselédlány	csak próba- olvasztó	122,23
157	Kringl Sebald (<i>Kyndel — elírás — Sebaldus. Sb. 840</i>); alapfoglalkozás: gyűrűstéri polgár; 1541-ben kamarai ellenőr (gegenschreiber)	127,80**	1 szolgáló	134,41	271,04
158	Lehner, másként Fugger János (<i>Lehner Joannes, Sb. 352</i>); alapfoglalkozás: kalmár, gyűrűstéri polgár (?)	127,80	2 bérlakó 1 szolgáló	—,—	134,86
159	Lehotzky Péter (<i>Lehoczky Peter, Sb. 502</i>); alapfoglalkozása: ismeretlen	180,00	2 bérlakó	—,—	89,00
160	Lueginsland János (<i>Lug'insland Joannes sextus iuratus, Sb. 26</i>); bányamester, gyűrűstéri polgár	300,00	3 bérlakó 2 cselédlány	—,—	7,00
161	Markusch Bálint, másként Treiber (<i>Markusch Valentinus primus iuratus, Sb. 5</i>); alapfoglalkozása: mészáros és vízemelő vállalkozó; gyűrűstéri polgár	300,00*	1 bérlakó 1 serfőző	5 305,96	123,00

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölcsön 1588—48 f, d
162	Nikusch Lénárd (<i>Nykusich Leonhardus, octavus iuratus, Sb. 30</i>); gyűrűstéri polgár	300,00	1 bérlakó 1 csapos 1 legény 1 bérlakó	625,34	252,20
163	Polner Lőrinc (<i>Polner Laurencius, Sb. 769</i>); mézszáros	150,00	1 legény 1 cselédlánya	—,—	49,00
164	Rösel Lőrinc (<i>Rosl Laurentius, Sb. 580</i>); gyűrűstéri polgár, volt egy másik kisebb külvárosi háza is (Sb. 197)	127,80	1 bérlakó 1 szolga 1 majeros 1 szolgáló	—,—	1 586,11 260,85
<i>VI. Nagy vagyonok (301—600 f.)</i>					
165	Fasch (Vas!) másként Salay (Szalay) István (<i>Fasch Stephanus secundus iuratus, Sb. 8</i>) mézszáros, gyűrűstéri polgár (az 5 alatti termékhányad fiáé, Jánosé)	600,00*	2 legény 1 fuvaros kocsis 1 szolgáló	1 869,44	303,48
166	Moldner másként Fleischer Jeromos (<i>Moldner Hieronimus iudex, Sb. 1</i>); mézszáros, gyűrűstéri polgár	500,00*	2 legény 2 szolgáló 1 csapos	2 041,57	42,00
167	Nodler Farkas (<i>Nadler Wolfgang, Sb. 539</i>); gyűrűstéri polgár	426,00**	2 szolga 5 szolgáló 1 majeros 1 kohóór	679,92	6 473,32 248,21
168	Pehaim (Behaim) János (<i>Bohemus Joannes, Sb. 563</i>); viziemelőmester	413,25**	1 bérlakó 3 fuvaros- kocsis 3 szolgáló 2 kovács	56,01	572,80
169	Piesch Seifrid (<i>domus Pischy, Sb. 364</i>); gyűrűstéri ház, de tulajdonosa nem lakott helyben; főlakója Pongrác mester (<i>Sb. 28</i>) volt. — A bevallott vagyon a főlakóé (!)	600,00	1 főbérlő 3 bérlakó	—,—	784,02

1	2	3	4	5	6
Tétel	Név és alapfoglalkozás	Ingó-vagyon 1542 f, d	Bérlakók és háznép 1542	Termékhányad 1548—49 f, d	Kamarai kölsön 1537—48 f, d
	<i>VII. Kimagasló vagy élvégeonok (600 f.-on felül)</i>				
170	Bartfelder Tádé (<i>Bartphen- sis Tadeus, quartus iuratus, Sb. 18</i>); gyűrűstéri polgár (ötvös?) 1537—1541 alkamara vezetője, 1541—1548 kamarai kémlőmester	960,00	1 csapos 1 legény 1 cselédlány	149,29 1/2	54,90
171	Hilleprandt Péter (<i>Hillepran- th Petrus, Sb. 530</i>); gyűrűstéri polgár; 1527—1537 alkamaragróf. Az 5 rovatbeli termékhányad a vállalat akkori tulajdonosainak, Haller Farkasnak és Hilleprandt Borbálának a termékhányada	1 013,90	1 frnok 1 ércosztó (dispensator) 1 majoros 1 csapos 4 fuvaros- kocsis	15 549,10 8 365,20 23 914,30	13 842,81
172	Öder Simon (<i>Öder Simon, Sb. 337</i>) gyűrűstéri polgár; volt egy majorja is (Sb. 661). A 6. rovatbeli 600 f. az apja tartozása)	1 491,00**	2 szolga 1 szolgáló 1 fuvaros	43 605,66	857,62 (600,00)
173	Salius Jeromos (<i>Salius Hiero- nimus, Sb. 832</i>); gyűrűstéri polgár. — A 6. rovatbeli 1787,56 f a Prenner János-sal közös tartozás fele	639,00**	2 ökörhajcsá 3 szolga 1 majoros 1 istálló legény	11 231,75	1 787,56 445,00
174	Schall Konrad (<i>Schal Con- radus undecimus iuratus, Sb. 35 és 342—351</i>); gyűrűstéri polgár	10 224,00**	2 szolgáló 12 szolga 1 majoros 1 fuvaros- kocsis 1 frnok 2 sörfőző	17 125,15	2 252,90
175	Siebenbürger Cherubin (<i>Transilvanus Cherubinus tertius iuratus, Sb. 12</i>); gyűrűstéri polgár	2 400,00	1 csapos 2 fuvaros- kocsis 2 cselédlány 2 majoros	—,—	
176	Schlaher Quirinus (<i>Schlaher Quirinus quintus iuratus, Sb. 22</i>); gyűrűstéri polgár	4 400,00	2 szolga 1 szolga 2 fuvaros- kocsis 1 szolgáló	42 223,85	247,23 —,—

A bevett gyakorlatnak megfelelően adom a Garam-vidék körzetébe eső helynevek nem magyar nyelvű változatait is:

Besztercebánya — Banská Bystrica — Neusohl;
Selmecbánya — Banská Štiavnica — Schemnitz;
Hodrusbánya — Hodruša — Hodritsch;
Kisbánya — Banka — Schüttersberg.